

Kocatepe İslami İlimler Dergisi

Journal of Kocatepe Islamic Sciences

e-ISSN: 2757-8399

cilt/volume: 7 • sayı/issue 2 • (Aralık/December): 732-758

Meşihat Arşivine Göre Amasya Müderrisleri

Muderris of Amasya According to the Mashihat Archives

Hasan TELLİ

Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı
Assoc. Prof. Dr., Mersin University, Faculty of Theology, Department of Islamic History
Mersin/Türkiye

tellihasan@mersin.edu.tr orcid.org/0000-0002-9142-7469

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 07.07.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 22.10.2024

Yayın Tarihi / Published: 15.12.2024

Atıf: Telli, Hasan. "Meşihat Arşivine Göre Amasya Müderrisleri". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 7/2 (Aralık 2024), 732-758. <https://doi.org/10.52637/kiid.1512049>

Cite as: Telli, Hasan. "Muderris of Amasya According to the Mashihat Archives". *Journal of Kocatepe Islamic Sciences* 7/2 (December 2024), 732-758. <https://doi.org/10.52637/kiid.1512049>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayıncı/Publisher: Afyon Kocatepe University • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid> • kiid@aku.edu.tr

© Hasan TELLİ | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Meşihat Arşivine Göre Amasya Müderrisleri

Öz

Kadim bir tarihe sahip olan Amasya, Danişmentli komutanlardan "Amasya Fatihi" olarak bilinen İltekin Gazi tarafından 1075 yılında fethedilerek Türk-İslâm yurdu haline getirilmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti döneminde şehir "Dâru'l-İzz" (İzzet şeref yurdu) olarak anılmış ve bu dönemde Halifet Gazi Medresesi, Gökmedrese, Alaca Yahya Medresesi ve Ata Bey Medresesi gibi medreseler yapılmıştır. Böylece şehir, bölgenin en önemli eğitim merkezlerinden biri haline gelmiştir. Osmanlı döneminde "Şehzadeler şehri" olarak anılan Amasya, siyasi, ekonomik ve jeopolitik önemini korumuş ve bünyesindeki medreseler ile Anadolu'da önemli bir ilim ve kültür merkezi olma konumunu güçlendirmiştir. Amasya'da 40'ın üzerinde medresenin varlığı tespit edilmiştir. Amasya medreseleriyle ilgili bazı akademik çalışmalar yapılmışsa da müderrisleriyle ilgili müstakil çalışmalara yeterince ağırlık verilmemiştir. Bu konularda yeni araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmamız, söz konusu ihtiyaca yönelik bir katkı sunma gayretidir. II. Abdülhamid Han (1876-1909) döneminde ilmiye sınıfına ait görevlilerin prosopografik bilgilerinin kayıt altına alındığı Meşihat Arşivinde Amasya müderrisleriyle ilgili arşiv belgeleri belirlenmiştir. Daha önce akademik olarak incelenmeyen bu belgelerde önemli bilgilere ulaşılmıştır. Çalışmanın temel amacı, Meşihat Arşivine göre Osmanlı son dönemindeki Amasya müderrislerini incelemektir. Çalışma, Amasya müderrislerinden Seyyid Hacı Mehmed (öl. ?), Abdülaziz Efendi (öl. ?), Zanavîzâde Mehmed Emîn Efendi (öl. ?), Ahmed Hilmi Efendi (öl. ?), Mustafa Tevfik Efendi (öl. ?), Muharrem Efendi (öl. 1918), Süleyman Sadeddîn Efendi (öl. ?) ve Ali Efendi (öl. ?) kapsamında ele alınmıştır. Çalışmada mezkûr müderrislerin kimlik bilgileri, eğitim durumları, hocaları, okudukları dersleri, icâzetnâmeleri, görev yerleri, hizmetleri ve görev nitelikleri gibi hususlara odaklanılmıştır. Amasya'nın, medreseleri ve müderrisleriyle bölgenin eğitim hayatında önemli bir cazibe merkezi olduğu tespit edilmiştir. Müderrislerin devlette bazı önemli görevlere atandığı belirlenmiştir. Müderrislerin icâzetnâmeleri incelendiğinde icâzet silsilesindeki hocaların Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî'de birleştiği ve bundan sonra iki ana koldan devam ettiği görülmüştür. Bu kollardan birinin İmâm Buhârî'ye diğerinin ise Ebû Hanîfe'ye dayandığı saptanmıştır. Çalışma dönemsel, deskriptif ve nitel bir araştırmadır. Konuyla ilgili Osmanlı arşiv belgelerini incelemeye ve değerlendirmeye dayalı doküman analizi yöntemi esas alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Osmanlı, Meşihat, Amasya, Medrese, Müderris, İcâzetnâme.

Muderris of Amasya According to the Mashihat Archives

Abstract

Amasya, which has an ancient history, was conquered by İltekin Gazi, known as the "Conqueror of Amasya", one of the Danisment commander, in 1075 and became a Turkish-Islamic homeland. During the Anatolian Seljuk State period, the city was known as "Dâru'l-İzz" (the land of honor) and madrasahs such as Halifet Gazi Madrasah, Gök Madrasah, Alaca Yahya Madrasah and Ata Bey Madrasah were built during this period. In this way, this city has become one of the most important education centers of the region. Amasya, which was known as the "City of Princes" during the Ottoman period, preserved its political, economic and geopolitical importance and strengthened its position as an important scientific and cultural center in Anatolia with its madrasahs. More than 40 madrasahs have been identified in Amasya. Although some academic studies have been conducted on the madrasahs of Amasya, independent studies on the muderris have not been sufficiently emphasized. New research is needed on these issues. This study is an attempt to contribute to this need. Archival documents related to the muderris of Amasya were identified in the Mashihat Archive, where the prosopographic information of the officials belonging to the ilmiye class during the reign of Abdülhamid Khan (1876-1909) was recorded. Important information was found in these documents, which had not been analyzed academically before. The main purpose of this study is to analyze the muderris of Amasya in the late Ottoman period according to the Mashihat

Archives. The study focuses on Seyyid Hacı Mehmed (d. ?), Abdülaziz Efendi (d. ?), Zanavîzâde Mehmed Emîn Efendi (d. ?), Ahmed Hilmi Efendi (d. ?), Mustafâ Tevfik Efendi (d. ?), Muharrem Efendi (d. 1918), Süleyman Sadeddîn Efendi (d. ?) and Ali Efendi (d. ?), who are among the muderris of Amasya. The study focuses on the identity of these muderris, their educational background, their teachers, the courses they taught, their İcâzetnâmes, their places of duty, their services, and their qualifications. It has been determined that Amasya was an important center of attraction in the educational life of the region with its madrasahs and muderris. It has been determined that muderris were appointed to some important positions in the state. When the İcâzetnâmes of the muderris were analyzed, it was seen that the teachers in the icazet silsila were united at Abû Saïd Muhammad al-Khâdimî and continued from there through two main branches. One of these branches is based on Imam Bukhârî and the other on Abû Hanîfa. The study is a periodical, descriptive and qualitative research. Document analysis method based on analyzing and evaluating the Ottoman archival documents on the subject was taken as a basis.

Keywords: Islamic History, Ottoman, Mashihat, Amasya, Madrasah, Muderris, İcâzetnâme.

Giriş

Sultan Alparslan'ın 1071 yılındaki Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu coğrafyası Türkler tarafından hızla fethedilmeye başlamıştır. Bu süreçte 1075 yılında Danişmentli komutanlardan İltekin Gazi, Amasya'yı fethederek burasını Türk-İslâm yurdu haline getirmiştir.¹ Danişmentlilere başkentlik yapan Amasya, daha sonra Sultan I. Mesud döneminde Anadolu Selçuklularına, 1398 yılında Yıldırım Bayezid döneminde ise Osmanlılara bağlanmıştır.² Anadolu Selçuklu döneminde şehir siyasî, stratejik ve kültürel önemine binaen Dârü'l-izz (izzet ve şeref yurdu), Dârü'l-futûh (fethihler yurdu), Dârü'n-nasr (nusret yurdu) ve Kasru's-selâtin (padişahların köşkü) gibi çeşitli unvanlarla anılmıştır.³ Selçuklu döneminde şehirde birçok medrese inşa edilmiştir. Halifet Gazi Medresesi, Gökmedrese (Turumtay Medresesi), Atabey Medresesi, Mesudiye Medresesi, Alaca Yahya Medresesi, Doğrakiye Medresesi ve Amasya Dârüşşifâsı bunlardandır.⁴

Medrese eğitimi geleneğini Selçuklulardan tevarüs eden Osmanlılar, medreseleri fizikî, mimarî, müfredat ve temsil özelliği açısından daha da geliştirmişlerdir. Osmanlı'da ilk medrese 1331 yılında İznik'te açılmış ve hızla yaygınlık kazanmıştır. Fatih Külliyesi bünyesindeki sekiz medreseden oluşan Sahn-ı Semân (sekiz avlu) Medresesi, Ayasofya Medresesi ve Süleymaniye Medreseleri en önemli medreseler arasına girmiştir.⁵ Medreselerde

¹ Abdizâde Hüseyin Hüsâmeddîn, *Amasya Tarihi* (İstanbul: Hikmet Matbaası, 1330/1912), 2/276-277; Fatih Kertil, *Büyük Selçuklu Döneminden Osmanlı Yönetimine Kadar Amasya Tarihi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 25.

² İlhan Şahin - Feridun Emecen, "Amasya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/1-4; Edip Uzunald, *Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde Amasya Sancağı (Sosyal, Ekonomik, İdarî ve Demografik Yapı)* (Tokat: Gaziosman Paşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 1-7; Füzûzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi* (Ankara: y.y., 1962), 113; Fazilet Koçyiğit, "Amasya Gökmedrese Camii Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/35 (2014), 423; Fuat Er, *XV. ve XVI. Yüzyılda Amasya* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 15-30; Kertil, *Büyük Selçuklu Döneminden Osmanlı Yönetimine Kadar Amasya Tarihi*, 7-30.

³ Abdizâde Hüseyin Hüsâmeddîn, *Amasya Tarihi*, 1/21; Muzaffer Doğanbaş, *Sanatsal ve Kültürel Boyutlarıyla Amasya* (Ankara: İnkansa Ofset, 2003), 7; Orhan Kılıç, "Osmanlı Dönemi İdari Uygulamalar Bağlamında Şehzadelerden Mutasarrıf Paşalara Amasya Sancağı'nın Yönetimi", *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 1. Kitap* (Amasya: Amasya Valiliği, 2007), 42.

⁴ Abdizâde Hüseyin Hüsâmeddîn, *Amasya Tarihi*, 1/281-312; Kevser Çobanoğlu, *Anadolu Selçuklu Dönemi Amasya Medreseleri* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 29-47; Halis Demir - Kevser Çobanoğlu Sarıçam, "Anadolu Selçuklu Dönemi Amasya Medreseleri", *Gök Medrese İlahiyat Araştırmaları* 11, ed. Nevzat Y. Aşikoğlu - Mustafa Mücahit (Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2022), 207-236; Fatih Koca, Amasya Mûsikî Cemiyeti ve Büyükağa Medresesi'nin Amasya Dinî Mûsikîsine Katkısı", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2016), 127-137; Yakup Tuncel, *Amasya Şer'iyye Sicili* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 164-165.

⁵ Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman Aşıkpaşazâde Tarihi* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332/1914), 42; Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi*, haz. F. Reşit Unat - M. Altay Köymen (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,

cüz'ıyyât (hesap, hendese, hey'et ve hikmet), ulûm-ı âliye/alet ilimleri (meânî, bedî' ve beyân denilen belâgat, mantık, kelâm, Arapça sarf/kelime bilgisi, Arapça nahiv/cümle bilgisi, dil ve edebiyat) ve ulûm-ı 'âliye/yüksek ilimler (tefsir, hadis ve fıkıh gibi İslâmî ilimler) dersleri okutulmuştur. Medreseler müderrislere ödenen ücretlere göre yirmili, otuzlu, kırklı, ellili ve altmışlı olarak veya statüsüne göre hâriç, dâhil, iki hâriç, iki dâhil, iki sahn, iki altmışlı, üç Süleymaniye ve dârülhadis şeklinde çeşitli derecelere ayrılmıştır. 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar medreselerin dereceleri iki hâriç, iki dâhil, iki sahn, iki altmışlı, üç Süleymaniye ve bir dârülhadis şeklinde oluşmuştur.⁶ Medreselerden mezun olanlar, Osmanlı Devleti'nin en önemli sınıflarından biri olan ilmiye sınıfının üyesi olmuşlardır. Osmanlı devlet teşkilatında üç önemli sınıf/meslek grubu vardır. Bunlar seyfiye (askerî), kalemiye (bürokrat) ve ilmiye (ulemâ) sınıfıdır. Şeyhülislâm, nakîbüleşraf, kazasker, kadı, müderris ve müftü gibi görevliler ilmiye sınıfında yer almışlardır. İlmiye sınıfı devlette eğitim, yargı, fetva ve diyanet işleriyle uğraşmıştır.⁷

Osmanlı döneminde "Şehzadeler Şehri" olarak anılan Amasya'da medreselerin sayısı artarak 40'ın üzerine çıkmıştır.⁸ 17. yüzyılda Amasya'yı ziyaret eden Evliya Çelebi şehrin tarihî, siyasi, idari, demografik, ekonomik ve askerî durumlarının yanı sıra dinî, ilmî ve kültürel yapısı hakkında da önemli bilgiler sunmuştur. O, bu dönemde Amasya'da 10 adet medresenin, 200 sıbyan mektebinin, dârülkurrâ ve dârülhadisin faaliyette olduğunu zikretmiş ve birçok âlim hakkında bilgiler vermiştir.⁹ 19. yüzyılda Amasya'da Halifet Gazi, Kâşifiye, Bekir Paşa, Kapancızâde ve Benderli gibi birçok medrese yeniden tamir edilerek hizmete sokulmuştur.¹⁰ 20. yüzyılda Amasya'da eğitim veren medreseler ise Halifet Gazi, Doğrakiye, Torumtay (Gök), Dârüşşifâ, Atabey, Yakup Paşa, Bayezid Paşa, Yörgüç Paşa, Hızır Paşa, Abdullah Paşa, II. Bayezid, Büyük Ağa (Hüseyniye), Küçük Ağa (Ayas Ağa), Sungurlu, Bekir Paşa, Kâşifiye, Tayyar Paşa, Benderli, Çöplüce, Tekke, Kapancızâde, Saraçhâne, Mehmed Bey, Sofular ve Hacı Hamza Efendi medreseleridir.¹¹ Amasya'da kurulan bu medreseler birçok âlimin yetişmesine ve bölgedeki dinî eğitim hizmetlerinin yaygınlaşmasına önemli katkılar sağlamıştır. Osmanlı son döneminde Amasyalı birçok müderris yetişmiştir. Bu müderrislerin bir kısmı Amasya'da bir kısmı da farklı şehirlerde medrese eğitimi vermeye devam etmiştir. Amasya medreseleriyle ilgili bazı çalışmalar yapılmışsa da müderrisleriyle ilgili akademik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaca yönelik olarak Meşihat Arşivinde yapılan araştırmalarda Amasyalı müderrislerin sicil kayıtlarıyla ilgili arşiv belgeleri tespit edilmiştir. Daha önce müstakil olarak akademik bir çalışmaya konu olmadığı anlaşılan bu arşiv belgelerinde Amasya müderrisleriyle ilgili önemli bilgiler saptanmıştır. Bu çalışmanın amacı Meşihat Arşivine göre Osmanlı son

1949), 1/153; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekâiyât. haz. Abdülkadir Özcan (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995), 68; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 5-39; Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Medrese Tarihçiliğinin İlk Safhası (1916-1965) -Keşif ve Tasarlama Dönemi-", *Belleten* 64/240 (Ağustos 2000), 541-582; Mehmet İpşirli, "Medrese (Osmanlı Dönemi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/327-333.

⁶ Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet* (Dersaadet: Matbaa-i Osmâniye, 1309/1892), 1/108-117; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, 11-24, 39; İhsanoğlu, "Osmanlı Medrese Tarihçiliğinin İlk Safhası (1916-1965) -Keşif ve Tasarlama Dönemi-", 562; Mehmet İpşirli, "Medrese (Osmanlı Dönemi)", 28/327-333; Ayşe Zişan Furat, "Klasik Dönem Osmanlı Medreselerinde Tedris Usulü", *Osmanlı Medreseleri: Eğitim, Yönetim ve Finans*, ed. Fuat Aydın vd. (İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2029), 121-141.

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, 133-173; Mehmet İpşirli, "İlmiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/141-145.

⁸ Aysun Kanbur - Engin Kabur, "Medreselerde Eğitim, Yönetim ve Organizasyon Faaliyetleri: Amasya Medreseleri Açısından Bir Değerlendirme", *I. Amasya Araştırmaları*. ed. Yavuz Bayram (Amasya: Amasya Valiliği Yayınları, 2007), 1268-1272.

⁹ Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Zekeriya Kurşun - Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 1999), 2/ 209-220, 294, 490-502; Ejder Okumus, "Evliya Çelebi'ye Göre Amasya'da İlim ve Ulema", *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı - II* (Amasya: Amasya Üniversitesi, 2017), 297-307.

¹⁰ Serap Kavri, *Amasya Sancağı'nda İmar Faaliyetleri (1839-1914)* (Amasya: Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 14-15.

¹¹ Gözde Birsnel Varol, *XIX. ve XX. Yüzyıla İntikal Eden Amasya Medreseleri* (Amasya: Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 86-135.

dönemi Amasya müderrislerini incelemektir. Çalışma, Amasya müderrislerinden Seyyid Hacı Mehmed, Abdülaziz Efendi, Zanavîzâde Mehmed Emîn Efendi, Ahmed Hilmi Efendi, Mustafa Tevfik Efendi, Muharrem Efendi, Süleyman Sadeddîn Efendi ve Ali Efendi kapsamında kronolojik olarak ele alınmıştır. Çalışmada mezkûr müderrislerin kimlik bilgileri, nerede, kimlerden ve hangi alanlarda eğitim aldıkları, hocaları, okudukları dersler, icâzetnâmeleri, görev yerleri, maaşları ve hizmetleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Çalışmada nitel araştırmalar içerisinde yer alan arşiv belgelerini incelemeye dayalı doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma spesifik konusu ve kapsamı açısından özgün bir değer taşımaktadır. Buna göre Meşihat Arşivinde sicil bilgileri bulunan Amasya müderrisleri şunlardır:

1. Seyyid Hacı Mehmed (Nureddîn) Efendi

Seyyid Hacı Mehmed Efendi, 1233/1817-1818 yılında Amasya merkezinde doğmuştur. Mahlası Nureddîn Efendi'dir. Babası müderrislerden Nuhaszâde Hacı Mustafa Efendi'dir. İlk eğitimini Amasya merkezinde mahalle mekteplerinden Balcı İbtidâî Mektebi'nde tamamlamıştır. Akabinde Kur'ân-ı Kerîm'i hifzederek hâfız olmuştur. Ardından Amasya'da müfessirînden (tefsir ulemasından) Hacı Sûfî denilen Mehmed Efendi'de Arapça sarf ve avâmil ilmini okumuştur. 1835 yılında İstanbul'a gitmiştir. Burada Süleymaniye'de bulunan Düğmeci-i Sâni Medresesi'nde okumaya başlamış ve Bayezid Câmî-i Şerfi'nde Gerdankıran Ömer Hulusi Efendi'nin derslerine devam etmiştir. Osmanlı medreselerinde okutulması adet olan İbnü'l-Hâcib'in (öl. 646/1249) Arapça nahiv/cümle bilgisine dair yazdığı meşhur eseri *el-Kâfiye fi'n-Nahv*¹² adlı kitaptan başlayarak ulûm-ı âliyeyi (sarf, nahiv, lügat ve belâgat gibi alet ilimlerini) ve ulûm-ı âliyeyi (fıkıh, tefsir, hadis ve kıraat gibi dinî yüksek ilimleri)¹³ tahsil etmiştir. Ömer Hulusi Efendi'den icâzetnâme almıştır. Türkçe okuyup yazmaktadır. Yazdığı bir eseri ve mektep şehâdetnâmesi yoktur. Davut Paşa ve Amasya niyabetlerine dair iki kıta mürâselesi (mektuplaşması)¹⁴ vardır.¹⁵

Seyyid Hacı Mehmed Efendi, 1849 yılı Ocak ayında Fatih Vakıf Odası'na kaymakam tayin edilmiş ve bu süreçte ferağ ve intikal harçlarının üçte birinden yararlanmış. Atiye Sultan Vakfı'nın imâmet hizmetinden dolayı 1850 yılında Maliye Hazinesi'nden aylık 150 kuruş harçlık maaşa nail olmuşsa da bu maaşı 1879 yılında kesilmiştir. 1845 yılında ibtidâ-i hâriçle İstanbul müderrisliğine atanmış, ardından terfi ederek 1849 yılında aylık 333 kuruş maaşla bilâd-ı devriyeden Maraş mevleviyetini¹⁶ zapt etmiştir. 1856 yılında Fatih Vakıf Odası kaymakamlığı görevi lağvedilince bu görevden de ayrılmıştır. Daha sonra aylık hasılatla beraber 6500 kuruş maaşla 13 ay bilfiil Trablusgarp mevleviyetinde bulunmuştur. 1859 yılında takriben aylık 3500 kuruş maaş ve hasılatla Çorum naipliğine¹⁷ tayin olunmuştur. Bir sene sonra bu görevinden istifa etmiş, akabinde Tokat naipliğine atanmıştır. Buradaki görevini tamamladıktan 7-8 ay sonra aynı hasılatla iki sene üç ay Bosna naipliğinde istihdam edilmiştir. 1863 yılından itibaren aylık 5500 kuruş maaş ve 7000 kuruş hasılatla bilfiil Bosna mevleviyetinde bulunmuştur. 1865 yılında Erdek ve Bandırma naipliğine atanmıştır. Buradaki görev süresinin bitiminden sonra 1867 yılında aylık 3306 kuruş maaşla Lofça naipliğine tevcih edilmiştir. Bir buçuk yıl sonra istifa etmiş ve 13 Nisan 1869 yılında tekrar Bosna mevleviyetine nail olmuştur. 8 ay sonra 4500 kuruş maaşla Vidin naipliğine geçmiştir. 1875 yılında 750 kuruş aidaat ve 350 kuruş maaşla Davud Paşa naipliğine tayin edilmiştir. 7 ay sonra aylık 160

¹² Hulusi Kılıç, "el-Kâfiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/153-154.

¹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, 20-23.

¹⁴ Muallim Nâci, *Lugat-ı Nâci* (İstanbul: Asr Matbaası, 1322/1905), 700.

¹⁵ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi (MŞH), *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0065-11, 1.

¹⁶ Mevleviyet: Osmanlı ilmiye teşkilâtında yüksek dereceli kadılıklar için kullanılan bir terimdir. Osmanlı'da kadılıklar derece itibarıyla iki gruba ayrılmışlardır. Birincisi mevleviyet kadılıkları, ikincisi ise kaza kadılıklarıdır. İstanbul, Bursa ve Edirne gibi büyük ve önemli şehirlere atanan kadınlara ve müderrislere mevleviyet rütbesi verilmiştir. Geniş bilgi için bk. Fahri Unan, "Mevleviyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/467-468.

¹⁷ Naip: Osmanlı döneminde medrese eğitimi alarak fıkıh alanında kendini yetiştiren ve adli teşkilat içinde kazalarda kadı yardımcısı/vekili olarak görev yapan kişiye denir. Geniş bilgi için bk. Mehmet İpşirli, "Nâib (Osmanlılar'da)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/312-313.

kuruş maaşla ve bir miktar hasılatla Mahmud Paşa naipliğine nakledilmiştir. Ardından tekrar Davud Paşa naipliğine geçmiştir. 2 Temmuz 1877 tarihinde aylık 4500 kuruş maaşla Amasya naipliğine atanmıştır. Nizamnâmede belirtilen müddetini tamamladıktan sonra buradaki görevinden ayrılmıştır. 1879 yılında bir miktar maaşla Galata naipliğine geçmiştir. Burada 3 ay görev yapmıştır. 16 Mayıs 1882 tarihinde uhdesine Musul bilâd-ı hamsesinden İzmir payesi tevcih edilmiştir. 2 Ocak 1892 tarihinde aylık 840 kuruş maaşla bilâd-ı hamseden Şam mevleviyetini zapt etmiştir. Devlet-i Aliyye-i Osmâniye ve düvel-i ecnebiyye nişanlarını haiz olmuştur.¹⁸

Seyyid Hacı Mehmed Efendi çok farklı yerlerde uzun süre devlet hizmetinde bulunmuş, bununla birlikte göreviyle ilgili olarak hakkında bir şikâyet veya mahkemeye sevk edilecek herhangi bir olumsuz durumla karşı karşıya kalmamıştır. Seyyid Hacı Mehmed Efendi bu kadar sık görev değişikliğinin sebebini iki şekilde izah etmiştir. Biri nizamnâme gereğince görev süresinin dolması, diğeri ise görevlendirildiği şehrin hava ve suyuna alışamamasıdır. Hakkında malumat veren bazı evraklar yandığundan dolayı Meşihat Makamına ancak bir kısmını sunabilmiştir.¹⁹

2. Abdülaziz Efendi

Abdülaziz Efendi, Hemşin kazasının Baba köyünde 1838 yılında doğmuştur. Yağmacıoğlu Abdülaziz Efendi olarak bilinir. Babasının adı Yağmacıoğlu Halil Ağa'dır. Mesleği rençberliktir. 1868 yılına kadar çocukluk ve gençlik yıllarını köyünde geçirmiştir. Kur'an ve ilmi derslerini burada almıştır. İlim tahsili için Amasya'ya gelmiştir. Burada Yakup Paşa Medresesi'ne kaydolmuştur. Mukaddimât-ı ulûm derslerini²⁰ Tirebolulu Hacı Mustafa Efendi'den tahsil etmiştir. Hocasının vefatından sonra Hacı İsmâil Şirvânî Efendi'den fıkıh dersleri almıştır. Hacı İsmâil Şirvânî İstanbul'a gidince Sâdık Efendi'nin derslerine devam etmeye başlamıştır. Akabinde Mîr Hasan Şirvânî Efendi'nin ders halkasına dâhil olmuştur. *Şerh-i Akâid Celâl*,²¹ *Mirât*, hikmet ve tefsir derslerini bu hocadan okumuştur. Tahsilini tamamlayarak 1881 yılında Mîr Hasan Şirvânî Efendi'den²² icâzetnâme almıştır. Devlette resmî bir görev almamıştır. Ancak 14 Mart 1911 tarihinde ailesinin geçimini temin için padişah tarafından kendisine 150 kuruş maaş bağlanmıştır. 11 Mart 1915 tarihinde Meşihat Makamına tercüme-i hâl varakasını göndermiştir. Bu tarih itibarıyla 77 yaşlarında olup devletten 150 kuruş maaş almaya devam etmektedir. Rütbe veya nişanı yoktur.²³

Abdülaziz Efendi'ye ait Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Tezkiresi suretinde; ismi: "Yağcıoğlu Abdülaziz Efendi", babasının adı: "Halil", annesinin adı: "Hava", doğum tarihi ve yeri: "1253", milleti: "İslâm", sınıfı: "ulemadan", evli-bekar olduğu: "zevcesi yoktur", boyu: "orta", gözü: "ela", siması: "buğday", alametifarıkası: "tam", vilayeti: "Sivas", kazası: "Amasya", mahallesi ve köyü: "Yakutiye", sokağı: "mahallesi", meskeni: "19/1" ve ne'v-i meskeni: "hane" olarak yazılmıştır. Abdülaziz Efendi'nin Osmanlı Devleti vatandaşı ve nüfusta kayıtlı olduğu ifade edilmiştir. Nüfus tezkiresi, Amasya kadısı Ali Rızâ tarafından 9 Mart 1915 tarihinde aslına mutabık olarak onaylanmıştır.²⁴

¹⁸ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0065-11, 1.

¹⁹ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0065-11, 1.

²⁰ Mukaddimât-ı ulûm dersleri, Arapça sarf, nahiv, mantık ve âdâb gibi muhtasar derslere denmektedir. bk. Mustafa Alkan, "Softa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/342-343.

²¹ Bu eserden kasıt felsefe, mantık, kelâm, tefsir, akâid, tasavvuf ve ahlâk gibi çeşitli dallarında eser veren Eş'arî kelâmcısı Celâlüddîn ed-Devvânî'nin (öl. 1502) *Şerhu'l-Akâ'id-i-Adüdiyye* adlı eseri kastedilmiş olsa gerektir. bk. Celâlüddîn ed-Devvânî, *Şerhu'l-Akâ'id-i-Adüdiyye*, (İstanbul: Matbaa-i el-Hac Muharrem Efendi el-Bosnevî, 1290/1874); Harun Anay, "Devvânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/257-259.

²² Mîr Şirvânî Hasan, Şirvan'dan Amasya'ya gelen Şirvânî ailesi ulemasından birisidir. bk. Metin Hakverdioğlu, "Anadolu'yu Aydınlatan Şirvânîler ve Amasya'daki Şirvânî Şairler", *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, Amasya Özel Sayısı, (2022), 133-136.

²³ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0681-01, 1-2.

²⁴ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0681-01, 4.

Meşihat Arşivinde Abdülaziz Efendi'nin, Mîr Hasan Şîrvânî Efendi'den aldığı icâzetnâmenin bir sureti bulunmaktadır. İcâzetnâmenin başında hamdele, salvele ve ilmin faziletiyle ilgili ayet ve hadisler yer almaktadır. Akabinde icâzet veren hocaların silsilesi sıralanmaktadır. Bu silsileyi bir tablo halinde şöyle sunabiliriz:

Tablo 1. Abdülaziz Efendi'ye ait icâzetnâmedeki hocaların silsilesi²⁵

es-Seyyid el-Emîr el-Hasan el-Hüseynî el-Bâlî el-Hayderî el-Karabâğî en-Nakşibendî-el-Hâlidî	
es-Seyyid el-Emîr el-Hamza el-Hüseynî el-Bâlî el-Karabâğî el-Berkşâdî	
eş-Şeyh Sirâcüddîn el-Hâc İsmâil eş-Şîrvânî en-Nakşibendî-el-Hâlidî	
Evliyâzâde eş-Şeyh Abdurrahmân el-Erzincânî	
Ebü'l-Hayr es-Seyyid Muhammed Emîn Efendi el-Hâdimî	
Babası Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî	
(Bundan sonra silsile 2 koldan devam eder.)	
eş-Şeyh Mustafâ el-Hâdimî	Ahmed b. Muhammed el-Kâzâbâdî
Muhammed et-Tarsûsî	Muhammed et-Tefsîrî es-Sivâsî
Muhammed b. Alî el-Kâmil	Molla Alî el-Gürânî
Hayruddîn ed-Deylemî (er-Remlî olsa gerek)	eş-Şeyh Abdullah el-Cezerî
Ahmed b. Muhammed b. Abdul'âlî	Ahmed el-Müncel
Babası Şeyhülislâm Zekeriyâ el-Ensârî	el-Mirzâcan eş-Şîrâzî
İbn Hacer el-Askalânî	Cemâlüddîn eş-Şîrâzî
Burhânüddîn	el-Muhakkik ed-Devvânî
Allâme İbn Şahne	Muhyiddîn el-Kûşkenârî
Sirâcüddîn ez-Zübeydî	es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî
Ebü'l-Vakt Abdülevvel	Mubârekşâh el-Buhârî
Ebü'l-Hasan Abdurrahmân	el-Muhakkik er-Râzî
Abdullah es-Serahsî	Allâme eş-Şîrâzî
Muhammed b. Yûsuf el-Ferîrî	el-Kâtib el-Kazvîni
Ebü Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî	el-İmâm Fahrüddîn er-Râzî
	el-İmâm el-Gazzâlî
	İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Âl
	Babası el-İmâm Ebü't-Tayyib
	Ebü İshâk İbrâhîm el-Mervezî
	Ebü'l-Abbâs Ahmed
	Ebü'l-Kâsım Osman
	İbrâhîm b. İsmâil el-Müzenî
	Ebü Abdullah Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'î
	Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî
	İmâm-ı Azâm Ebü Hanîfe Numan b. Sâbit
	Hammâd b. Süleymân
	İbrâhîm en-Nehâ'î
	Alkame b. Kays
	Ebü Abdurrahman b. el-Esved
	Ebü Abdurrahman b. Abdullah b. el-Habîb
	Abdullah b. Mes'ûd
	Ali b. Ebü Tâlib
	Hâtemü'n-nebiyyîn Muhammed el-Mustafâ
	(s.a.s)

İcâzetnâmenin sonunda Mîr Hasan Şîrvânî Efendi, talebesi Abdülaziz Efendi'ye bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Talebesinden takvâ ve taat ehli olmasını, ilim meclislerine ve ilmi çalışmalara devam etmesini, ilmiyle amel etmesini, Kur'ân'a ve sünnete sarılmasını, ibadetlerini aksatmamasını, özellikle teheccüd, Evvâbîn ve Duhâ namazlarını kılmasını ve pazartesi, perşembe günlerinde, eyyâm-ı biyyde (hicrî ayların on üç, on dört ve on beşinci

²⁵ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0681-01, 3.

günlerinde) ve eyyâm-ı Dâvûd'da (bir gün oruç tutup bir gün tutmayarak) oruç tutmasını tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber'in dediği gibi dünyada garip ve yolcu gibi olmasını, kendini kabir ehlinden saymasını, gelmeye gitmesini, zulmeden affetmesini ve kötülük yapana iyilik yapmasını istemiştir. Nezaketli, mülayim, yumuşak huylu, güler yüzlü, halim ve mütevazı olmasını, eziyet edene tahammül etmesini, aslardan kaçır gibi dünya ehlinden kaçmasını, dünya ehline karşı müstağni olmasını ve ihtiyaçlarını onlara arz etmemesini tavsiye etmiştir.²⁶

3. Zanavîzâde Mehmed Emîn Efendi

Zanavîzâde Mehmed Emîn Efendi, 1849 yılında Amasya'da doğmuştur. Babası ulemadan Zanavîzâde Ahmed Efendi'dir. Mehmed Emîn Efendi, rüşdiye mektebini Tuna vilayeti dâhilindeki Lofça kasabasında okumuştur. Burada sarf ve nahiv ilmini tahsil etmiştir. Şehâdetnâmesi yoktur. Türkçe okuyup yazmaktadır. 1868 yılında Rumeli Vekâyi Kalemine mülâzemetle dâhil olmuştur. Bir ay sonra aylık 100 kuruş maaş almaya başlamıştır. Bir yıl sonra 1869 yılında Sinop Mahkemesi kâtipliğine tayin edilmiştir. Burada sekiz ay kadar çalışmış ve 400 kuruş aylık maaş almıştır. 1870 yılında ise Vidin Mahkemesi kâtipliğine nakledilmiştir. Burada aylık 600 kuruş maaş almıştır. 1871 yılında istifa ederek İstanbul'a dönmüş ve ilim tahsili ile meşgul olmuştur. 1873 yılı Mayıs ayında İstanbul İkinci Mahkeme-i Ticaret Meclisi'nde aza mülâzemetliğine tayin edilmiştir. Burada altı ay kadar maaşsız olarak çalışmıştır. 1873 yılı Ekim ayında 1500 kuruş maaşla Amasya sancağı Ticaret Mahkemesi başkanlığına tayin edilmiştir. Bu vazifesini 15 yıl kadar devam ettirmiştir. Şubat 1877 tarihinde uhdesine Edirne müderrisliği tevcih edilmiştir. 19 Nisan 1888 tarihinde söz konusu mahkeme padişahın iradesiyle lağvedilince açıkta kalmıştır. Sekiz ay sonra 8 Aralık 1888'de 600 kuruş maaşla Amasya Bidâyet Mahkemesi başkâtipliğine tayin edilmiştir. Uhdesine verilen görevlerini hüsnühizmetle ifa eden Mehmed Emîn Efendi, yaptığı tüm vazifelerinde herhangi bir kusurdan dolayı mahkeme altına alınmamıştır.²⁷

24 Ekim 1889 tarihinde Mehmed Emîn Efendi vilayete sunduğu dilekçede yaklaşık yirmi senedir şer'î ve adlî mahkemelerde kanunlara ve ahkâma uygun olarak hüsnühizmetle hizmet ettiğini, evvelce başkanlığını yürüttüğü Ticaret Mahkemesi'nin lağvından sonra açıkta kaldığını ve açıkta kaldığı bir yıllık sürede imtihana girip kazanarak Amasya Bidâyet Mahkemesi başkâtipliğine tayin edildiğini ancak başkâtiplik mesleğinin kendisine uygun olmadığını belirtmiştir. Akabinde kendisinin bir kazaya özellikle Tokat veya Amasya sancaklarındaki herhangi bir kazaya nâib olarak atanmak istediğini beyan etmiştir.²⁸ Mehmed Emîn Efendi'nin sunduğu arzuhali değerlendiren Sivas vilayeti, Meşihat Makamına 4 Kasım 1889 tarihinde bir yazı göndererek Mehmed Emîn Efendi'nin liyakat ehli olduğunu ve talebinin yerine getirilmesinin uygun olacağını ifade etmiştir.²⁹

Meşihat Arşivinde Mehmed Emîn Efendi'yle ilgili fonda başka bir belge bulunmadığından onun talebinin gerçekleşip gerçekleşmediği hakkında bir yorum yapmak mümkün olmamaktadır. Mevcut belgelerde Mehmed Emîn Efendi'nin müderris olduğu açıkça ifade edilmekte ancak herhangi bir medresede bizzat ders verdiğine dair bir kayıt yer almamaktadır. Onun 1877 yılındaki Edirne müderrisliğine tayini konusuna gelince onun burada ders vermesinden ziyade Edirne müderrisliği payesinin kendisine verildiğini düşünmek mümkündür.

4. Ahmed Hilmi Efendi

Ahmed Hilmi Efendi, 1855 yılında Amasya'nın Merzifon kazasına bağlı Elale köyünde doğmuştur. Hasanoğlu olarak da bilinir. Lakabı Kara Vaiz Hoca'dır. Bilinen bir sülaleye mensup değildir. Babasının ismi Hasanoğlu İsmâil'dir. Ahmed Hilmi Efendi, mukaddime-i ulûm denilen Kur'ân-ı Kerîm, tecvid, namazın şartları ve *Mızraklı İlmihal* derslerini doğduğu

²⁶ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0681-01, 3.

²⁷ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0249-37, 1.

²⁸ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0249-37, 2.

²⁹ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0249-37, 4.

köyünde İmâm Ömer Hilmi Efendi'den görmüştür. 1870 yılında Merzifon'a gelmiştir. Burada Kara Mustafa Paşa Camii civarında bulunan Yeni Medrese diye bilinen medresede ikamet ederek Urgancızâde Süleyman Efendi'den sarf ilminden *Emsile*,³⁰ *Binâ*,³¹ *Maksûd*³² ve *İzzî*,³³ nahiv ilminde *Avâmil*³⁴ ve *İzhâr*³⁵ derslerini okumuştur. Daha sonra 1873 yılında Amasya'ya gitmiştir. Burada Sultan Bayezid Medresesi'nde kalarak eski müftü Hacı Osman Efendi'nin derslerine devam etmiştir. Bu âlimden sarf, nahiv, mantık, meânî; fıkhıtan Halebî'nin *Mültekâ'sını*;³⁶ usulden *Mirât'ı*;³⁷ hadisten *Şifâ-i Şerîf'i*;³⁸ âdâb ilminden *Hüseyniyye*³⁹ ile *Velediyye*'nin⁴⁰ şerhleri *Abdolvahhâb*⁴¹ ve *Vaz'iyye*'yi;⁴² kelâm ilminden *Akâ'id-i Ömer en-Neseffî*,⁴³ *Ramazan Efendi*⁴⁴, *Celâl ed-Devvânî* ve *Hâşiye-i Gelenbevî*'yi;⁴⁵ tefsir ilminden er-Rahmân ve en-Nebe surelerinin tefsirini okumuştur. Ahmed Hilmi Efendi, Amasya müftüsü

- ³⁰ *el-Emsile*, Arapça kelimelerin çekim kalıplarını anlatan anonim sarf kitabıdır. bk. İsmail Durmuş, "el-Emsile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/166-167.
- ³¹ *Binâ* diye meşhur olan *Binâü'l-Efâl*; Arapça'daki fiil kalıpları konusunda hazırlanan ve müellifi bilinmeyen bir sarf kitabıdır. bk. Mehmet Çakır, "Binâü'l-Efâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/179.
- ³² *el-Maksûd*, Arapça sülâsî, rubâî, humâsî gibi çeşitli fiil kalıplarından bahseden ve müellifi bilinmeyen bir sarf kitabıdır. bk. *Maksud, Mecmuat'üs-Sarf* (İstanbul: Şifa Yayınevi, 2010). Kenan Demiryak, "el-Maksûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27/453.
- ³³ *İzzî*, İzzeddîn ez-Zencânî'nin (öl. 660/1262?) *el-İzzî fi't-Tasrîf* adlı sarf ilmine dair kaleme aldığı eserdir. bk. İzzeddîn Zencânî, *el-İzzî Fi't-Tasrîf (Mecmûatu es-sarf)* (Diyarbakır: Mektebetu Seyda, 2014); Ahmet Özel, "Zencânî, İzzeddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/253-254.
- ³⁴ *Avâmil*, Arapça'da kelimelerin i'rabına tesir eden âmillerden özetle bahseden bir eserdir. *el-'Avâmil, el-'Avâmilü'l-mi'e, Avâmilü'l-i'râb* gibi adlarla da anılır. bk. Birgivi, *el-'Avâmil* (İstanbul: y.y., 1325/1908); Abdülkâhir el-Cürcânî, *el-'Avâmilü'l-Mi'e*, nşr. Enver b. Ebî Bekr eş-Şeyhî ed-Dâgîstânî (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2009); İsmail Durmuş, "el-'Avâmilü'l-mi'e", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/106-107.
- ³⁵ Birgivi'nin (öl. 981/1573) Arapça nahiv alanındaki eseridir. bk. Hüseyin Elmalı, "İzhârü'l-Esrâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/253-254.
- ³⁶ İbrâhîm b. Muhammed el-Halebî'nin (öl. 956/1549) yazdığı *Mültekâ'l-Ebhûr* adlı esere kısaca *Halebî* veya *Mültekâ* denir. bk. İbrâhîm b. Muhammed el-Halebî, *Mültekâ'l-Ebhûr* (Bursa: Bursa İnebey Kütüphanesi, Genel, 4214), 1-94; Şükrü Selim Has, "Halebî, İbrâhîm b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/231-232.
- ³⁷ Bu eserden kasıt Osmanlı âlimi ve müftüsü Molla Hüsrev'in (öl. 885/1480) fıkıh usulü alanında yazdığı *Mir'âtü'l-Usûl fi Şerhi Mirkâtü'l-Vusûl* adlı eseri olsa gerektir. bk. Molla Hüsrev, *Mirkâtü'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl Mir'âtü'l-Usûl fi Şerhi Mirkâtü'l-Vusûl*, çev. Davut İlaştâ (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2024); Mefail Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2008), 46.
- ³⁸ *Şifâ-i Şerîf*, Kâdî İyâz'ın (öl. 544/1149) Hz. Peygamber sevgisi üzerine yazdığı eserdir. bk. Kâdî İyâz, *Şifâ-i Şerîf Şerhi*, çev. M. Yaşar Kandemir (İstanbul: Tahli Yayınları, 2023); M. Yaşar Kandemir, "eş-Şifâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/134-138.
- ³⁹ *Hüseyniyye*, münazara adabından bahseden bir eserdir. bk. *Hüseyniyye* (İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, B7888/11), 141-146.
- ⁴⁰ *Velediyye*, es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî'nin (öl. 816/1413), mantık alanında yazdığı *Risâle-i Velediyye* adlı eseridir. bk. İbrahim Emiroğlu, "Mantık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/18-28.
- ⁴¹ *Abdolvahhâb* ifadesiyle Cürcânî'nin *Risâle-i Velediyye* adlı eserine Abdolvahhâb b. Hüseyin b. Veliyyüddîn el-Âmidî'nin (öl. 1190/1777) yazdığı *Şerhu'l-Velediyye* adlı şerh kastedilmektedir. bk. Abdolvahhâb b. Hüseyin b. Veliyyüddîn el-Âmidî, *Şerhu'l-Velediyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat, 00553-001), 1-116.
- ⁴² *Vaz'iyye* ifadesiyle Cürcânî'nin *Risâle-i Velediyye* adlı eserine Adudüddîn el-İcî'nin (öl. 756/1355) yazdığı *er-Risâletü'l-Vaz'iyye* adlı şerhi kastedilmektedir. bk. Adudüddîn el-İcî, *er-Risâletü'l-Vaz'iyye* (Bursa: Bursa: Bursa İnebey Kütüphanesi, Hüseyin Çelebi, 942/3), 68-70.
- ⁴³ Ömer en-Neseffî'nin (öl. 537/1142) akâid ilmine dair '*Akâ'idü'n-Neseffî* adlı eseridir. bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Akâidü'n-Neseffî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/217-219.
- ⁴⁴ *Ramazan Efendi* ifadesiyle Bihiştî Ramazan Efendi'nin (öl. 979/1571) yazdığı *Hâşiyetü'l-Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'Akâ'idü'n-Neseffîye li'l-Hayâlî* adlı eser kastedilmiş olsa gerektir. Bu eser, Necmeddin en-Neseffî'nin '*Akâ'idü'n-Neseffî* adlı eserine Teftâzânî'nin yaptığı şerhe Hayâlî'nin yazdığı hâşiyenin hâşiyesidir. bk. Mustafa İsmet Uzun, "Bihiştî Ramazan Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/145-146.
- ⁴⁵ *Hâşiye-i Gelenbevî*, Celâlüddîn ed-Devvânî'nin, *Şerhu'l-Akâ'idü'l-Adüdiyye*, adlı eserine İsmâil Gelenbevî'nin (öl. 1205/1791) yazdığı *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Celâl* adlı eserdir. bk. Şerafettin Gölcük - Metin Yurdagür, "Gelenbevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/552-555.

Hâfız Abdurrahman Kâmil Efendi'den *Meşârik-i Şerîf*,⁴⁶ Hacı Mehmed Emîn Efendi'den *Kasîdetü'l-Bürde*⁴⁷ ve Hâfız Kuru Efendi'den kıraat ilminde *Cezerî*'yi⁴⁸ okumuştur. 1887 yılında medrese eğitimini tamamlamıştır. Ahmed Hilmi Efendi, Amasya müftüsü Hâfız Abdurrahman Kâmil Efendi'den 5 Mart 1887 tarihinde icâzetnâme almıştır. Daha sonra Amasya'da Mehmed Paşa Camii'nde talebe-i ulûma dersler vermeye başlamıştır. Sarf, nahiv, mantık, akâid ve kelâm gibi çeşitli alanlarda dersler vermiştir. Ayrıca fıkıhtan *Mültekâ'l-Ebhûr'u*, *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye*'yi⁴⁹ ve Hâdimî'nin çeşitli eserlerini⁵⁰ okutmuştur. Ders verdiği talebenin bir kısmı köylerde imam ve hatip gibi görevlere heves ederek bu vazifelere ayrıldıkları için dersleri bırakmak durumunda kalmıştır. Bazı talebeleri de İstanbul'a okumaya gitmiştir. Bu suretle Ahmed Hilmi Efendi icâzetnâme vermeye muvaffak olamasa da dersler vermeye devam etmiştir. Telif ettiği bir eseri bulunmamaktadır. Türkçe ve Arapçayı yazıp okumaktadır. 14 Kasım 1910 tarihinden itibaren 150 kuruş maaş almaya başlamıştır. Ahmed Hilmi Efendi'nin Meşihat Makamına sunduğu tercüme-i hâl varakası Amasya Kadısı Ali Rızâ b. Hamdi tarafından 7 Mart 1915 tarihinde tasdik olunmuştur.⁵¹

Ahmed Hilmi Efendi'ye ait Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Tezkiresi suretinde; ismi: "Hasanoğlu Ahmed Efendi", babasının adı: "İsmâil Efendi", annesinin adı: "Rukiye Hanım", ikameti: "Merzifon", doğum tarihi: "1271", milleti: "İslâm", sınıfı: "ulemadan", evli-bekar olduğu: "bir zevcesi vardır", boyu: "uzunca", gözü: "ela", siması: "esmer", alametifarıkası: "tam", vilayeti: "Sivas", kazası: "Amasya", mahallesi: "Sûfizâde", meskeni: "2/1" ve nev'-i meskeni: "hane" olarak yazılmıştır. Nüfus tezkiresi Amasya kadısı Ali Rızâ tarafından 10 Şubat 1905 tarihinde aslına mutabık olarak onaylanmıştır.⁵²

Meşihat Arşivinde Ahmed Hilmi Efendi'nin Amasya Müftüsü Osman Hilmi b. Hacı Mehmed Efendi'den aldığı 9 Cemâziyelâhir 1304/5 Mart 1887 tarihli icâzetnâmesi yer almaktadır. İcâzetnâmenin başında hamdele, salvele ve ilmin faziletiyle ilgili ayet ve hadisler bulunmaktadır. Akabinde icâzet veren hocaların silsilesi sıralanmaktadır. Bu silsileyi bir tablo halinde şöyle ifade edebiliriz:

Tablo 2. Ahmed Hilmi Efendi'ye ait icâzetnâmedeki hocaların silsilesi⁵³

Ahmed Hilmi Efendi b. İsmâil el-Merzifûnî (kendisi)	
Amasya Müftüsü Osman Hilmi b. el-Hâc Mehmed Efendi	
el-Hâc Mustafâ Efendi eş-Şirvânî en-Nakşibendî el-Hâlidî	
Sirâcüddîn İsmâil eş-Şirvânî en-Nakşibendî el-Hâlidî	
(Bundan sonra silsile 2 kola ayrılır.)	
Yahyâ el-Mervezî	Evliyâzâde eş-Şeyh Abdurrahman el-Erzincânî
	Ebû'l-Hayr es-Seyyid Muhammed Emîn Efendi el-Hâdimî

⁴⁶ *Meşârik-i Şerîf*, Kâdî İyâz'ın, Buhârî ve Müslim'in sahihleri ile İmâm Mâlik'in *el-Muvaţta*'nda geçen garîb kelimeleri açıklamak üzere yazdığı hadis kitabıdır. bk. M. Yaşar, Kandemir, "Kâdî İyâz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/116-118.

⁴⁷ *Kasîdetü'l-Bürde*, Kâ'b b. Zühre'nin (öl. 24/645?) Hz. Peygamber'e sunduğu ünlü kasidesidir. bk. Kenan Demirayak, "Kasîdetü'l-Bürde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/566-568.

⁴⁸ *Cezerî*, İbnü'l-Cezerî'nin (öl. 833/1429), kıraat alanında yazdığı *en-Neşr fi'l-Kirâ'âtü'l-aşr*, *Tayyibetü'n-Neşr ve Takrîbü'n-Neşr* adlı eserlerine verilen addır. bk. Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/551-557.

⁴⁹ *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye*, Birgivî Mehmed Efendi'nin (öl. 981/1573) Kur'an'a ve sünnete uyma ve bid'atlardan kaçınma konusundaki kitabıdır. bk. Huriye Martı, "et-Tarîkatü'l-Muhammediyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/106-108.

⁵⁰ *Hâdimî*, Osmanlı âlimlerinden Ebû Saîd Hâdimî (öl. 1176/1762) olsa gerektir. Tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf ve akâide dair çok sayıda eseri vardır. bk. Mustafa Yayla, "Hâdimî, Ebû Saîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/24-26.

⁵¹ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0682-01, 1-2.

⁵² MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0682-01, 3.

⁵³ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0682-01, 3.

eş-Şeyh Muhammed el-Kezberî	Babası Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî (Bundan sonra silsile 2 koldan devam eder.)	
Abdurrahman el-Kezberî	Babası eş-Şeyh Mustafâ el-Hâdimî	Ahmed b. Muhammed el-Kâzâbâdî
eş-Şeyh Muhammed el-Mekkî	Muhammed et-Tarsûsî	Şeyhülislâm Muhammed et-Tefsîrî
el-İmâm el-Muammer el-Mekkî	Muhammed b. Ali el-Kâmilî	es-Sivâsî
eş-Şeyh Ahmed el-Yemenî	Hayruddîn er-Remlî	Molla Ali el-Gûrânî
el-İmâm Yahyâ b. Mükerrrem et-Taberî	Ahmed b. Abdul'âlî	eş-Şeyh Abdullah el-Cezerî
dedesi el-İmâm Muhibbüddîn et-Taberî	Babası Şeyhülislâm Zekeriyyâ el-Ensârî	Ahmed el-Müncel
el-Burhân İbrâhîm	İbn Hacer el-Askalânî	el-Mirzâcan eş-Şîrâzî
eş-Şeyh Abdurrahman el-Fergânî	Burhanüddîn İbrâhîm	el-Muhakkik ed-Devvânî
Abdurrahman el-Fârisî el-Fergânî	Allâme İbni Şahne	Muhyiddîn el-Kuşkenârî
eş-Şeyh Ahmed el-Ebdâl Ebû Lokmân Yahyâ	Sirâcüddîn ez-Zebîdî	es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî
el-İmâm Muhammed b. Yûsuf el-Ferîrî	Ebü'l-Vakt Abdülevvel	Mubârekşâh el-Buhârî
el-İmâm Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Buhârî	Ebü'l-Hasan Abdurrahman Abdullah es-Serahsî	el-Muhakkik er-Râzî
	Muhammed b. Yûsuf el-Ferîrî	Allâme eş-Şîrâzî
	Muhammed b. İsmâil el-Buhârî	el-Kâtib el-Kazvîni
		el-İmâm Fahrüddîn er-Râzî
		el-İmâm el-Gazzâlî
		İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-'Âl
		Babası el-İmâm Ebü't-Tayyib
		Ebü İshâk İbrâhîm el-Mervezî
		Ebü'l-Abbas Ahmed
		Ebü'l-Kâsım Osman
		İbrâhîm b. İsmâil
		Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'î
		Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî
		İmâm-ı Azâm Ebû Hanîfe
		Hammâd b. Süleymân
		İbrâhîm en-Neha'î
		Alkame b. Kays
		Ebü Abdurrahman b. Esved
		Ebü Abdurrahman b. Abdullah
		Abdullah b. Mes'ûd
		Ali b. Ebû Tâlib
		Hâtemü'n-nebiyyîn Muhammed el-Mustafâ (s.a.s)

İcâzetnâmenin sonunda Ahmed Hilmi Efendi'ye hocası Amasya Müftüsü Osman Hilmi b. Hacı Mehmed Efendi tarafından verilen bazı tavsiyelere yer verilmiştir. Bu tavsiyeler yukarıda bahsedildiği üzere Mîr Hasan Şîrvânî Efendi'nin talebesi Abdülaziz Efendi'ye verdiği tavsiyeler ile aynıdır.⁵⁴

⁵⁴ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0682-01, 3-4.

5. Mustafa Tevfik Efendi

Mustafa Tevfik Efendi, 1858 yılında Amasya sancağına tâbî Köprü kasabasının Yeni Cami-i Şerif Mahallesi'nde doğmuştur. Mahlası Tevfik olup Köprülü Hacı Hâfız diye şöhret bulmuştur. Babasının adı Hüseyin Efendi'dir. Tanınmış bir sülaleye mensup değildir. Mustafa Tevfik Efendi çocukluk yaşlarında Köprü kasabasında Abdulganizâde Mektebi'nde eğitimine devam etmiş, burada 10 yaşına kadar Kur'ân-ı Kerîm'i hıfz ederek hâfız olmuştur. Buluş çağına kadar söz konusu mektepte okumuştur. Hem mektep hocalarından hem de mahallî ulemadan ilmihal, tecvid, sarf ve nahiv gibi ilimleri öğrenmiştir. İlim tahsili için Amasya'ya gelerek burada Sultan Bayezid Medresesi'nde eğitim görmüştür. Bu medresede kalarak ulemadan çeşitli ilimlere ait dersleri takip etmiştir. Özellikle Harputî Ali Efendi'nin derslerine devam etmiş ve 1883 yılında ondan icâzetnâme almıştır. 1884 yılında Amasya'ya yerleşmiş ve burada dersler vermeye başlamış, yetiştirdiği talebelerine iki defa icâzetnâme vermiş ve üçüncüsünü vermeye de yaklaşmıştır.

Mustafa Tevfik Efendi, Amasya'da dersler verdiği dönemde medreselerde okutulan çeşitli eserlere şerhler ve hâşiyeler yazmıştır. Bunlar hakkında bilgi vermek gerekirse:⁵⁵

- *Hâkâiku'l-Beyân*⁵⁶ risâlesini şerh etmiştir.
- Adudüddîn el-Îcî'nin (öl. 756/1355) bir buçuk varaktan oluşan ve dil ile varlık arasındaki ilişkinin mantık esasına göre kurulması gerektiğinden bahseden *er-Risâletü'l-vaz'ıyye*⁵⁷ adlı eserini şerh eden meşhur Türk astronom ve matematikçisi Ali Kuşçu'nun (öl. 879/1474) *Şerhu'r-risâleti'l-vaz'ıyye*⁵⁸ adlı eserini şerh etmiştir.
- Ebü'l-Ceyş diye bilinen Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Ensârî el-Endelûsî (öl. 1065) tarafından yazılan ve Osmanlı medreselerinde uzun yıllar okutulan *'Arûzu'l-Endelûsî*⁵⁹ adlı esere bir şerh yazmıştır.
- Birgivî'nin (öl. 981/1573), hadis metodolojisi alanında yazdığı oldukça değerli bir risale olan *Risâle fî usûli'l-hadîs*⁶⁰ isimli eserine Dâvûd-i Karsî (öl. 1169/1756) tarafından yapılan *Şerhu Usûli'l-hadîs li'l-Birgivî*⁶¹ adlı şerhine bir hâşiye yazmıştır.
- Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin (öl. 1145/1732) mantık, cedel ve münazara alanında yazdığı *Takrîrû'l-kavânîni'l-mütedâvile min 'ilmi'l-münâzara*⁶² adlı eserine şerh yazmıştır.

⁵⁵ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0886-02, 1.

⁵⁶ Mantık alanında yazılan bu eser için bk. Tâhir, *Hâkâiku'l-Beyân* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Zühdü Bey, 00595), 1-14.

⁵⁷ Eser için bk. Tahsin Görgün, "İcî, Adudüddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/410-414.

⁵⁸ Eser için bk. Cengiz Aydın, "Ali Kuşçu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/408-410.

⁵⁹ Eser için bk. Yasin Dursun, *Koca Râgıb Paşa'nın Arûz Risâlesi Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 2.

⁶⁰ Eser için bk. Emrullah Yüksel, "Birgivî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/191-194.

⁶¹ Eser için bk. Cemil Akpınar, "Dâvûd-i Karsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/29-32.

⁶² Eser için bk. Tahsin Özcan, "Saçaklızâde Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/368-370; Necmeddîn Pehlivan, "Saçaklızâde'de Mu'allil", *Felsefe Dünyası* 57 (2013), 185-198; Yusuf Türker, *Saçaklı-zâde'nin "Takrîrû'l-kavânîni'l-mütedâvile min 'ilmi'l-münâzara" Adlı Eserinin Tahkiki, Tercümesi ve Konuları Bakımında İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005).

- Fâtiḥ Sultan Mehmed dönemi âlimlerinden Molla Hayâlî'nin (öl. 875/1470?) *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'Akâ'idî'n-Nesefiyye*⁶³ adlı eserine bir şerh yazmıştır.
- Matematik ve mantık alanlarındaki çalışmalarıyla tanınan Osmanlı âlimlerinden Gelenbevî'nin (öl. 1205/1791) kelâm ilmi konusunda yazdığı *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Celâl*⁶⁴ adlı eserine telhis (özet) yazmıştır.
- Osmanlı fakihleri ve mutasavvıflarından Ebû Saîd el-Hâdimî'nin (öl. 1176/1762) fıkıh usulü konusunda ele aldığı *Mecâmi'u'l-Hakâ'ik*⁶⁵ adlı eserini sünnet bahsine kadar şerh etmiştir.⁶⁶

Mustafa Tevfik Efendi, medreselerde okutulan bazı ders kitaplarına ta'likât ve izâhât yazmıştır. Yani eserlerin daha iyi anlaşılması için sayfa kenarlarına açıklamalar ve notlar⁶⁷ koymuştur. Hatta bazı konularla ilgili olarak risaleler telif etmiştir. Ancak bunlar basılmamıştır.⁶⁸ Bu izahlar hakkında şu bilgiler verilebilir:

- İbnü'l-Hâcib'in (öl. 646/1249) Arapça nahiv/cümle bilgisi konusunda yazdığı *el-Kâfiye* adlı eserini şerh eden Abdurrahman-ı Câmî'nin (öl. 898/1492) *Molla Câmî* olarak meşhur olan *el-Fevâ'idü'z-Ziyâ'iyye* adlı eserine bazı ta'likât ve izahlar yazmıştır.
- Molla Fenârî'ye (öl. 834/1431) ta'likât ve izâhât yazmıştır.
- İbn Sînâ geleneğine bağlı kalan din, felsefe ve mantık âlimlerinden olan Kutbüddîn er-Râzî (öl. 766/1365) tarafından yazılan *Tahrîrû'l-kavâ'idî'l-mantıkıyye fî şerhi'r-risâleti's-Şemsiyye*⁶⁹ isimli eserin "Tasavvurât" ve "Tasdikât" adlı bölümlerine bazı ta'likât ve izâhât yazmıştır.
- Gelenbevî'nin *Burhân-ı Gelenbevî* olarak da bilinen *el-Burhân (fî 'ilmi'l-mantık ve fenni'l-mîzân)* adlı eserine ve şerhine ta'likât ve izâhât yazmıştır.
- Gelenbevî'nin *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Celâl*⁷⁰ adlı eserine ta'likât ve izâhât yazmıştır.
- Osmanlı son dönem âlimlerinden Sirozlu Hâfız Seyyid Efendi'nin (öl. 1269/1852) kinaye, mecaz ve hakikat konularını içeren beyan ilmine dair yazdığı *Şerhu'l-'Alaka ve Hâşiye ala Vaz'iyye li-Ali Kuşçu*⁷¹ adlı esere ta'likât ve izâhât yazmıştır.

⁶³ Eser için bk. Adil Bebek, "Hayâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/3-5.

⁶⁴ Eser için bk. Şerafettin Gölcük - Metin Yurdagür, "Gelenbevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/552-555.

⁶⁵ Eser için bk. Yayla, "Hâdimî, Ebû Saîd", 15/24-26.

⁶⁶ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0886-02, 1.

⁶⁷ Sedat Şensoy, "Ta'likât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/508-510.

⁶⁸ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0886-02, 1.

⁶⁹ Eser için bk. Hüseyin Sarıoğlu, "Râzî, Kutbüddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/485-487.

⁷⁰ Eser için bk. Gölcük - Yurdagür, "Gelenbevî", 13/552-555.

⁷¹ Eser için bk. İbrahim Şaban, "19. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinin Belagate Dair Eserleri", *Şarkiyat Mecmuası* 13 (2011), 119-134.

- Hanefî fakihi, muhaddis, müfessir ve kıraat âlimi Ali el-Kârî'nin (öl. 1014/1605) *Dav'ü'l-me'âlî şerhu Bed'i'l-emâlî*⁷² adlı eseri ile Ramazan Efendi'nin *Şerh-i 'Akâ'id* üzerine yazdığı esere⁷³ ta'likât ve izâhât yazmıştır.
- Hayâlî'nin *Hâşiye-i Siyâlkûtî*'sine ta'likât ve izâhât yazmıştır. Bu ifadeden kastın Fâtih Sultan Mehmed dönemi âlimlerinden Hayâlî'nin kelâm alanında yazdığı *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'Akâ'idi'n-Nesefiyye*⁷⁴ adlı eserine kelâm, mantık, tefsir, dil ve belâgat alanlarında hâşiyeleriyle tanınan Hindistanlı âlim Siyâlkûtî'nin (öl. 1067/1657)⁷⁵ yazdığı şerhe⁷⁶ Mustafa Tevfik Efendi tarafından yapılan ta'likât ve izâhât olsa gerektir. Bu ifadede Hayâlî'nin Arap dili ve edebiyatı konusunda yazdığı *et-Ta'likât 'ale'l-Muṭavvel*⁷⁷ adlı eseri şerh eden Harputlu Hacı Hâfız Abdülhamid Hamdi Efendi'nin (öl. 1320/1902) *el-Hallü'l-Mükemmel 'ale'l-Hevâsi's-Siyâlkûtîye 'ale'l-Mutavval*⁷⁸ adlı eserine Mustafa Tevfik Efendi tarafından yapılan ta'likât ve izâhâtın da kastedilmiş olma olasılığı vardır.
- Molla Hüsrev'in (öl. 885/1480) fıkıh usulüne dair yazdığı *Mir'âtü'l-usûl* adlı eserine Mevlânâ Mehmed İzmîrî (öl. 1165/1751) tarafından yapılan *Hâşiye 'alâ Mir'âti'l-usûl*⁷⁹ adlı hâşiyesine ta'likât ve izâhât yazmıştır.⁸⁰

Mustafa Tevfik Efendi 28 Şubat 1900 - 13 Mart 1904 tarihleri arasında 4 sene aylık 250 kuruş maaşla Amasya Mahkeme-i Bidâyet azalığı yapmıştır. Ocak 1910 tarihinden itibaren 8. sınıf itibarıyla muhassasât-ı ilmiyyeden 200 kuruş maaş almıştır. Bunun haricinde bir maaş yoktur. Görev süresi boyunca hiçbir halden dolayı muhakeme altına alınmamıştır. 2 Temmuz 1910 tarihinde yaptığı görevlere ilişkin mazbata suretini, tercüme-i hâl varakasını, tezkire-i Osmâniyye ve icâzetnâme suretlerini Meşihat Makamına göndermiştir.⁸¹

Mustafa Tevfik Efendi'ye ait Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Tezkiresi suretinde onun; ismi: "Semercizâde Mustafa Efendi", babasının adı: "Hüseyin Efendi Köprülü", annesinin adı: "Hatice Hanım", doğum tarihi: "1274", milleti: "İslâm", sınıfı: "ulemadan", evli-bekar olduğu: "bir zevcesi vardır", boyu: "uzun", gözü: "ela", siması: "buğday", alametifarıkası: "tam", vilayeti: "Sivas", kazası: "Amasya", mahallesi: "Sûfîler Mahallesi", meskeni: "18/1" ve nev'-i meskeni: "hane" olarak yazılmıştır. Söz konusu tezkirenin 12 Ocak 1905 tarihinde yazıldığı ve Amasya livası nâibi tarafından 2 Temmuz 1910 tarihinde aslına mutabık olarak kendisine verildiği anlaşılmaktadır.⁸²

Meşihat Arşivinde Mustafa Tevfik Efendi'ye ait 4 icâzetnâmenin sureti vardır. Bu icâzetnâmelerin Ali Harpûtî el-Amâsî, Köprü kasabası müftüsü Mehmed Emîn Efendi, Yûsuf

⁷² Eser için bk. Ahmet Özel, "Ali el-Kârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/403-405.

⁷³ Bununla Bihîştî Ramazan Efendi'nin yazdığı *Hâşiyetü'l-Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'Akâ'idi'n-Nesefiyye li'l-Hayâlî* adlı eser kastedilmiş olsa gerektir. bk. Uzun, "Bihîştî Ramazan Efendi", 6/145-146.

⁷⁴ Eser için bk. Bebek, "Hayâlî", 17/3-5.

⁷⁵ "Siyâlkûtî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Erişim 7 Nisan 2024.

⁷⁶ Eser için bk. Bebek, "Hayâlî", 17/3-5.

⁷⁷ Eser için bk. Bebek, "Hayâlî", 17/3-5.

⁷⁸ Eser için bk. Nevzat Ülger, "Harput'ta Yetişen İlim Adamları (Yukarışehir'in Işık İnsanları)", *Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu Bildiriler* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2016), 1/381-395.

⁷⁹ Eser için bk. Ferhat Koca, "Mir'âtü'l-Usûl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/148.

⁸⁰ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0886-02, 1.

⁸¹ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0886-02, 1.

⁸² MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0886-02, 2.

Bahri Çorumî'nin torunu İbrâhîm ve Ebü'l-Kemâl es-Seyyid Mehmed Âtîf el-İstanbulî tarafından kendisine verildiği görülmektedir.⁸³ Ali Harpûtî el-Amâsî'nin çeşitli ilimler alanında verdiği icâzetnâmede hocaların silsilesi sırasıyla şu şekilde zikredilmektedir.

Tablo 3. Ali Harpûtî el-Amâsî tarafından Mustafa Tevfik Efendi'ye verilen icâzetnâmedeki hocaların silsilesi:⁸⁴

Mustafâ Tevfik Efendi (kendisi)	
Ali el-Harpûtî el-Amâsî	
İsâ er-Rûhî eş-Şirvânî el-Amâsî	
Siracüddîn İsmâil eş-Şirvânî el-Amâsî	
Abdurrahman el-Erzincânî	
Ebü'l-Hayr Muhammed Emîn el-Hâdimî	
Babası Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî	
(Bundan sonra silsile 2 koldan devam eder.)	
Babası eş-Şeyh Mustafâ el-Hâdimî	Ahmed el-Kâzâbâdî
Mehmed b. Ahmed et-Tarsûsî	Muhammed b. Hamza et-Tefsîrî es-Sivâsî
Muhammed b. Ali ed-Dimeşkî	Ali el-Gûrânî
Hayruddîn er-Remlî	Abdullah el-Cezerî
Ahmed b. Müncl Muhammed b. Abdul'âlî	Ahmed el-Müncel
Babası Şeyhülislâm Zekerıyyâ el-Ensârî	Mirzâcan eş-Şirâzî
İbn Hacer el-Askalânî	Cemâlüddîn eş-Şirâzî
Burhânüddîn İbrâhîm el-Ba'î	Celâl ed-Devvânî
Abdülberr b. Şahne el-Halebî	Muhyiddîn el-Kûşkenârî
Sirâcüddîn ez-Zebîdî	es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî
Ebü'l-Vakt Abdülevvel es-Siczî	Mubârekşâh el-Buhârî
Ebü'l-Hasan Abdurrahman	Kutbüddîn er-Râzî
Abdullah es-Serahsî el-Hamevî	Allâme Kutbüddîn eş-Şirâzî
Muhammed b. Yûsuf el-Ferîfî	Nasîrüddîn et-Tûsî
Emîrû'l-muhaddisîn İsmâil el-Buhârî	Ebü Bekir b. Ömer el-Kâtibî el-Kazvî
	el-İmâm er-Râzî
	Ebü Nasr es-Semnânî
	Muhammed b. Yahyâ en-Nisâbü'rî
	el-İmâm el-Gazzâlî
	İmâmü'l-Haremeyn
	Babası el-İmâm Ebü't-Tayyib
	Ebü İshâk el-Mervezî
	İbn Süreyc
	Ebü'l-Kâsım el-Enmâtî
	İsmâil el-Müzenî
	el-İmâm eş-Şâfi'î
	el-İmâm Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî
	İmâm-ı Azâm Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit
	Hammâd b. Süleymân
	İbrâhîm en-Neha'î
	Alkame b. Kays
	Ebü Abdurrahman b. Abdullah
	Ebü Abdurrahman b. el-Esved
	Abdullah b. Mes'ûd
	Ali b. Ebû Tâlib
	Hâtemü'n-nebiyyîn Muhammed el-Mustafâ
	(s.a.s)

⁸³ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0886-02, 2.

⁸⁴ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0886-02, 2.

Mustafa Tevfik Efendi'nin ikinci icâzetnâmesi Köprü kasabası müftüsü Mehmed Efendi'den aldığı icâzetnâmedir. Hocası mantık, mefhum ve çeşitli funûn ilimleri alanında icâzet verdiğini ve bu dersleri okutabileceğini ifade etmiştir. Bu icâzetnâmedeki hocaların silsilesi Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî'ye kadar zikredilmiş ve bundan sonraki silsilenin yukarıdaki silsile ile aynı olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Mustafa Tevfik Efendi'nin Köprü kasabası müftüsü Mehmed Efendi'den aldığı icâzetnâmedeki hocaların silsilesi:⁸⁵

Mustafâ Tevfik Efendi (kendisi)
Köprü kasabası müftüsü Mehmed Efendi
Hocazâde İbrâhîm er-Rüşdî b. Ali el-Cânîkî el-Amâsî
Allâme Hasan b. Mehmed el-Amâsî
Bahru'l-Ulûm Osman b. Ali el-Çorumî
Allâme Kâsım b. Mahmûd el-Kayserî
Osman b. Mustafâ el-Akşehrî
eş-Şeyh Ömer el-Harputî
eş-Şeyh Muhammed Saîd el-Medenî
Babası Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî

(Bundan sonrası Tablo 3'te Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî'den sonraki silsile ile aynıdır.)

Mustafa Tevfik Efendi üçüncü olarak Yusuf Bahri Çorumî'nin torunu İbrâhîm'den icâzetnâme almıştır. Hocası özellikle hadis ilmi, *Sahîh-i Buhârî*, fıkıh ilmi, mantık, mefhum, funûn ilimleri olmak üzere tüm ilimlerde kendisine icâzet verdiğini açıkça ifade etmiştir.

Mustafa Tevfik Efendi'nin dördüncü icâzetnâmesini ise Ebû'l-Kemâl es-Seyyid Mehmed Âtîf el-İstanbulî'den almıştır. Tefsir, fıkıh, hadis, usûl, nahiv, sarf, mantık, bedî', lûgat, arûz, inşâ, meânî ve diğer funûn, alet ve şer'î ilimler alanlarında kendisine icâzet verilmiştir. İcâzetnâmede hocaların silsilesine ise yer verilmemiştir.⁸⁶

6. Hacı Hıdırzâde Muharrem Efendi

Muharrem Efendi, 1275/1858-1859 yılında doğmuştur. Hacı Hıdırzâde olarak meşhur olmuştur. Babasının adı Cevahir Efendi'dir. 7 Ağustos 1902 tarihinde resmî olarak devlet hizmetine girmiştir. Bu tarihten 13 Ekim 1909 tarihine kadar 8 yıl 2 ay kadar 150 kuruş maaşla Amasya Pervaz Bey Camii vaizliği ve mektep muallimliği yapmıştır. 14 Ekim 1909 - 31 Aralık 1918 tarihleri arasında ise 9 yıl Amasya merkez müderrisi olarak görev yapmıştır. Bu görevini sürdürürken 240 kuruş maaş almıştır. Böylece toplamda 16 yıl 5 ay kadar devlet hizmetinde bulunmuştur. 22 Aralık 1918 tarihinde vefat etmiştir. Bâb-ı Fetvâ Muhâsebât Dairesi tarafından yapılan incelemelerde vefatından sonra Muharrem Efendi'nin kefalet ve emeklilik aidatı gibi hususlarda mütekâidîn-i ilmiyye sandığına (ilmiye sınıfı emeklilik sandığına) herhangi bir borcu bulunmadığı tespit edilmiştir. Muharrem Efendi'nin ailesi emeklilik maaşının kendilerine ödenmesi konusunda bir talepte bulunmuştur. Maliye Nezareti yapılan incelemeler sonucunda vefat eden Muharrem Efendi Hacı Hıdırzâde'nin ailesine 12 Aralık 1918 tarihinden itibaren aylık 200 kuruş maaş bağlanmasına karar vermiş ve bu kararını 23 Haziran 1919 tarihinde Meşihat Makamına bildirmiştir.⁸⁷

7. Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi

Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi, 1861 yılında Trabzon vilayetine bağlı Ordu kazasında Aybastı nahiyesinin Yaras köyünde doğmuştur. Kendisi Ali Ustaoglu şöhretiyle ve Aybastılı lakabıyla tanınmıştır. Bilinen bir sülaleye mensup değildir. Hanefî mezhebindedir.

⁸⁵ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0886-02, 2.

⁸⁶ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0886-02, 2.

⁸⁷ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 4060-01, 1-6.

Amasya'da Mehmed Paşa Mahallesi'nde oturmaktadır. Babasının ismi Molla Tâhiroğlu diye bilinen Mahmud Efendi'dir. Babasının mesleği imamlıktır. Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi, Aybastı nahiyasının Esenli köyü mektebinde Kur'ân-ı Kerîm, tecvid, namazın şartları, Kemal Paşa, sarf, nahiv, *Avâmil* ve *İzhâr* derslerini okumuştur. 14 Nisan 1880 tarihinde Amasya'ya gitmiş ve Doğrakiye Medresesi'nde ikamet ederek burada müderrisinden Canikli Mehmed Efendi, Köprülü Hacı Hâfız Efendi, eski müftü Hacı Osman Efendi, belde müftüsü Mecîdîzâde Abdurrahman Kâmil Efendi, Sadeddîn ve Mecîdîzâde Sâdık Efendi, Şirvânî Abdullah Efendi, Köprülü Ârif Fâzıl Efendi'den dersler almıştır. 1892 yılında medrese eğitimini tamamlamıştır. Amasya'da Canikli Mehmed Efendi'den 9 Şubat 1892 tarihli icâzetnâme almıştır. Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi'nin tercüme-i hâl varakasında hangi hocalardan hangi dersleri gördüğü tek tek açıklanmıştır.⁸⁸ Bunu bir tablo halinde şöyle izah edebiliriz:

Tablo 5. Amasya Doğrakiye Medresesi'nde eğitim gören Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi'nin hocaları ve okuduğu dersler⁸⁹

Sıra	Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi'nin hocaları	Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi'nin okuduğu dersler
1	Canikli Mehmed Efendi'den	<i>el-Kâfiye</i> , ⁹⁰ <i>Molla Câmi</i> , ⁹¹ <i>İsâgücî</i> 'nin ⁹² şerhleri <i>Muğni't-tullâb</i> ⁹³ ve <i>Fenârî</i> , ⁹⁴ <i>Tasavvurât ve Tasdikât</i> , ⁹⁵ Musâ Efendi'nin <i>Kıyâsî Risalesi</i> ⁹⁶ , İtikattan Ömer en-Neseî <i>Hâşiyesi</i> Ramazan Efendi, ⁹⁷ <i>Celal Gelenbevi Hâşiyesi</i> , ⁹⁸ <i>Şerhu Kasîdeti'l-Emâlî</i> Ali el-Kârî, ⁹⁹

⁸⁸ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0683-02, 1.

⁸⁹ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0683-02, 1.

⁹⁰ *el-Kâfiye*'den kasıt, İbnü'l-Hâcib'in (öl. 1249) nahiv konularını anlattığı *el-Kâfiye* adlı eseridir. bk. Kılıç, "el-Kâfiye", 24/153-154.

⁹¹ *Molla Câmi*'den maksat Abdurrahman-ı Câmi'nin (öl. 989/1492) *Molla Câmi* diye bilinen *el-Fevâ'idü'z-Ziyâ'iyye* adlı eseridir. bk. Kılıç, "el-Kâfiye", 24/153-154.

⁹² *İsâgücî*'den kastedilen Esfirüddin el-Ebherî'nin (öl. 663/1265?) *İsâgücî fi'l-mantık* adlı eseridir. bk. Abdulkuddüs Bingöl, "İsâgücî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/488-489.

⁹³ *Muğni't-tullâb*'tan kastedilen Mahmûd b. Hasan el-Mağnisî'nin mantık ilminde yazdığı *Muğni't-tullâb şerhu İsâgücî* adlı eserdir. bk. Mahmûd b. Hasan el-Mağnisî, *Muğni't-tullâb şerhu İsâgücî* (İstanbul: Haşimi Yayınevi, 2015).

⁹⁴ *Fenârî*'den kastedilen el-Ebherî'nin *İsâgücî fi'l-mantık* adlı kitabına Molla Fenârî'nin (öl. 834/1431) yazdığı *el-Fevâ'idü'l-Fenâriyye* adlı şerh olsa gerektir. bk. İbrahim Hakkı Aydın, "Molla Fenârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/247-248.

⁹⁵ Bu ifadedden, Kutbüddin er-Râzî'nin (öl. 766/1365) *Tahrîrü'l-kavâ'idü'l-mantıkıyye fi şerhi'l-Risâleti's-Şemsiyye* isimli eserin "Tasavvurât" ve "Tasdikât" adlı bölümleri kastedilmektedir. bk. Sarıoğlu, "Râzî, Kutbüddin", 34/485-487.

⁹⁶ Bu ifadeyle Mûsâ Efendi el-Pehlevânî b. Abdullah et-Tokâdî'nin (öl. 1133/1721) mantık alanında yazdığı *er-Risâletü'l-kıyâsiyye* adlı eser kastedilmektedir. bk. Mûsâ Efendi Pehlevânî b. Abdullâh et-Tokâdî, *er-Risâletü'l-kıyâsiyye* (Ankara: Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar, 06 Mil Yz A 1464/4), 30b - 31b; Mustafa Borsbuğa - Coşkun Borsbuğa, "İrade-i Cüz'iyye ve İnsan Fiilleri Hakkında Bir Risale ve Haşiyesi: Mûsâ b. Abdullah el-Pehlevânî et-Tokâdî'nin "el-İhtimâlâtü'l-Vâki'a fi Ef'âli'l-'ibâd" Adlı Risalesi ve Ali B. Muhammed b. Hasan er-Rizevî'nin "Hâşiyetü'l-İhtimâlâtü'l-Vâki'a fi Ef'âli'l-'ibâd" Adlı Haşiyesi", *ATEBE* 4 (2020), 57-100.

⁹⁷ Bu ifadeyle Bihîştî Ramazan Efendi'nin yazdığı *Hâşiyetü'l-Hâşiyetü 'alâ Şerhi'l-'Akâ'idü'n-Nese'iyye li'l-Hayâlî* adlı eser kastedilmiş olsa gerektir. bk. Uzun, "Bihîştî Ramazan Efendi", 6/145-146.

⁹⁸ Bu ifadeyle İsmâil Gelenbevi'nin (öl. 1205/1791) *Hâşiyetü 'alâ Şerhi'l-Celâl* adlı eseri kastedilmiş olsa gerektir. Bu eser Adudüddin el-İcî'nin (öl. 1355) *el-'Akâ'idü'l-'Adudiyye* adlı risâlesine Celâlüddin ed-Devvânî (öl. 1502) tarafından yapılan ve daha çok *Celâl* olarak bilinen şerhine yazılmış önemli bir haşiyedir. bk. Şerafettin Gölcük - Metin Yurdağar, "Gelenbevi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/552-555.

⁹⁹ Bu ifadeyle, Ali b. Osman el-Üşî'nin (öl. 575/1179?) Mâtürîdiyye akâidi hakkında yazdığı *el-Emâlî* üzerine Ali el-Kârî'nin (öl. 1605) yazdığı *Dav'ü'l-me'âlî fi şerhi Bed'îl-emâlî* adlı şerhi kastedilmiş olsa gerektir. Bu eser *el-Emâlî*'nin en meşhur şerhlerinden biridir. bk. M. Sait Özervarlı, "el-Emâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/73-74.

		<p><i>el-Fıkhü'l-Ekber</i>,¹⁰⁰ İlm-i usulden <i>Mecâmi'</i>,¹⁰¹ İlm-i fıkhıtan <i>Dürer ve Gurer</i>,¹⁰² İlm-i âdâbdan Abdulvahhâb'ın <i>Velediyye</i>¹⁰³ şerhi¹⁰⁴ ve <i>Vaz'ıyye</i>,¹⁰⁵ <i>Ta'İlmü'l-müte'allim</i>,¹⁰⁶ Sarftan <i>Merâh</i> şerhi,¹⁰⁷ Hadisten <i>Nuhbetü'l-Fiker</i>,¹⁰⁸ Tefsirden otuzuncu cüz en-Nebe' tefsirini, Kâdî Beyzâvî'den¹⁰⁹ dördüncü cüz ve el-Bakara suresini okumuştur.</p>
2	Köprülü Hacı Hâfız Efendi'den	<p>Fıkıh alanında <i>Halebî ve Kudûrî'yi</i>,¹¹⁰ meânî ilmini, bed'î ilmini, belâgat ilminde Seyyid Hâfız'ın <i>Alâka</i> şerhi¹¹¹ ve beyân ilminde <i>İsti'âre Hâşiyesi'</i>ni¹¹² okumuştur.</p>
3	Eski müftü Hacı Osman Efendi'den	<p><i>İsti'âre-i İsam'</i>¹¹³ okumuştur.</p>

¹⁰⁰ Bu eser, Ebû Hanîfe'nin (öl. 150/767) akâid alanında yazdığı *el-Fıkhü'l-Ekber* adlı eseridir. bk. Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sabit. *el-Fıkhü'l-Ekber* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 01053-012), 95-98.

¹⁰¹ Bu ifadeyle Ebû Saîd el-Hâdimî'nin (öl. 1176/1762) *Mecâmi'ü'l-Hakâ'ik* adlı eseri kastedilmektedir. bk. Yayla, "Hâdimî, Ebû Saîd", 15/24-26.

¹⁰² Bu ifadeyle Molla Hüsrev'in *Gurerü'l-Ahkâm* adlı eser ve bu esere kendisinin yazdığı *Dürerü'l-hükkâm* adlı şerh kastedilmektedir. bk. Ahmet Akgündüz, "Dürerü'l-hükkâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/27-28.

¹⁰³ *Velediyye*, es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî'nin (öl. 816/1413), mantık alanında yazdığı *Risâle-i Velediyye* adlı eseridir. bk. Emiroğlu, "Mantık", 28/18-28.

¹⁰⁴ Bu ifadeyle Cürcânî'nin *Risâle-i Velediyye* adlı eserine Abdulvahhâb b. Hüseyin b. Veliyyüddîn el-Âmidî'nin (öl. 1190/1777) yazdığı *Şerhu'l-Velediyye* adlı şerh kastedilmektedir. bk. Abdulvahhâb b. Hüseyin b. Veliyyüddîn el-Âmidî, *Şerhu'l-Velediyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat, 00553-001), 1-116.

¹⁰⁵ Bu ifadeyle Cürcânî'nin *Risâle-i Velediyye* adlı eserine Adudüddîn el-İcî'nin yazdığı *er-Risâletü'l-Vaz'ıyye* adlı şerh kastedilmektedir. bk. Adudüddîn el-İcî, *er-Risâletü'l-Vaz'ıyye* (Bursa: Bursa: Bursa İnebey Kütüphanesi, Hüseyin Çelebi, 942/3), 68-70.

¹⁰⁶ Burhâneddîn Zernüçî'nin eğitim alanında yazdığı *Ta'İlmü'l-müte'allim tarîka't-te'allüm* adlı eseridir. bk. Mehmet Faruk Bayraktar, "Zernüçî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/142-143.

¹⁰⁷ *Merâh*, Ahmed b. Ali b. Mes'ûd'un *Merâhu'l-Ervâh* adlı sarf (kelime bilgisi) kitabına denir. bk. Kenan Demirayak, "Merâhu'l-Ervâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/165-166.

¹⁰⁸ Bununla, İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'nin (öl. 643/1245) usûl-i hadîs alanındaki *Mukaddime* adlı kitabına İbn Hacer el-Askalânî'nin (öl. 852/1449) yazdığı *Nuhbetü'l-fiker* adlı muhtasar kitap kastedilmektedir. bk. M. Yaşar Kandemir, "Mukaddimetü İbni's-Salâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/121-124.

¹⁰⁹ Bu ifadeyle Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi'nin, Kâdî Beyzâvî'nin (öl. 685/1286), *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* adlı tefsirini okuduğu anlaşılmaktadır. bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Beyzâvî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/103-104.

¹¹⁰ *Kudûrî* ifadesiyle Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed el-Kudûrî'nin (öl. 428/1037) fıkıh alanında yazdığı *el-Muhtasar* adlı eser kastedilmektedir. bk. Cengiz Kallek, "Kudûrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/321-322.

¹¹¹ Bu ifadeyle Sirozlu Hâfız Seyyid Efendi'nin *Şerhu'l-Alaka ve Hâşiyesi 'alâ Vaz'ıyye li-Ali Kuşçu* adlı eseri kastedilmiş olsa gerektir. bk. Şaban, "19. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinin Belagate Dair Eserleri", 119-134.

¹¹² Bu ifadeyle Kayserili İbrahim b. Muhammed'in (öl. 1253/1837) *Şerhu'l-İsti'âre li'l-İsam* adlı eseri kastedilmiş olsa gerektir. bk. Şaban, "19. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinin Belagate Dair Eserleri", 119-134.

¹¹³ Bu ifadeyle Ebü'l-Kâsım el-Leysî es-Semerkindî'nin (öl. 888/1483'ten sonra) *Risâletü'l-isti'âre* adlı eserine İsmâüddîn İbrâhîm b. Muhammed el-İsferâyînî'nin (öl. 945/1538) yazdığı *Şerhu Risâletü'l-isti'âre* adlı şerh kastedilmiş olsa gerektir. bk. İsmail Durmuş, "İsferâyînî, İsmâüddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22/516-517.

4	Belde müftüsü Mecîdîzâde Abdurrahman Kâmil Efendi'den	er-Rahmân ve el-Vâkı'a suresinin tefsirini, nahiv ilminde <i>Netâicü'l-Efkâr</i> ¹¹⁴ ve sarf ilminde <i>İzzî</i> şerhi Sadeddîn'i ¹¹⁵ okumuştur.
5	Mecîdîzâde Sâdık Efendi'den	<i>Cezerî</i> 'yi ¹¹⁶ teallüm etmiştir.
6	Şîrvânî Abdullah Efendi'den	Farsça kavâid ve <i>Nasihatü'l-Hükemâ</i> 'yı ¹¹⁷ okumuştur.
7	Köprülü Arif Fâzıl Efendi'den	Ferîdüddîn Attâr'ın <i>Pendnâme</i> 'sini ¹¹⁸ ve Sa'dî-i Şîrâzî'nin <i>Gülistân</i> 'ı ¹¹⁹ okumuştur.

Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi, icâzetnâme aldıktan sonra Amasya'da Doğrakiye Medresesi'nde kalmaya devam ederek burada dersler vermeye ve talebe okutmaya başlamıştır. Sarf, nahiv, mantık, meânî, akâid, *Celâl*, *el-Emâlî*, *Fıkh-ı ekber*; fıkıhtan *Kudûrî*, *Mültekâ* ve sair kitapları tekml-i nesh ettirerek 8 Nisan 1908 tarihinde icâzetnâme vermiştir. İcâzetnâme merasimine o sırada Amasya'da bulunan Sivas eski valisi Reşîd Âkif Paşa da katılmıştır. Valinin arzıyla 29 Nisan 1908 tarihinde kendisine bir kıta altın madalya verilmiştir. Talebe icâzet verdikten sonra 14 Eylül 1910 tarihinde müstehikkîn-i ilmiyye tahsisatından 100 kuruş maaş almaya başlamıştır. Telif ettiği bir eseri yoktur. 8 Mart 1915 tarihli beyana göre bu tarihte Amasya'da Sultan Bayezid Cami-i Şerifi'nde Buhârî-i Şerif kıraat etme görevini yürütmektedir. Devlet memuru olarak herhangi bir görev almamış ve mahkemeye sevk edilmemiştir.¹²⁰

Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Tezkiresi suretinde Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi'nin, ismi: "Ali Ustaoglu Süleyman Sadeddîn Efendi", babasının adı: "Mahmud", annesinin adı: "Emine Hanım", doğum tarihi: "1277", milleti: "İslâm", sınıfı: "ulemadan", evli-bekâr olduğu: "zevcesi vardır", boyu: "uzun", gözü: "ela", siması: "buğday", alamet-i farikası: "tam", vilayeti: "Sivas", kazası: "Amasya", mahallesi: "Mehmed Paşa Mahallesi", meskeni: "12/1" ve nev'-i meskeni: "hane" olarak yazılmıştır. Nüfus tezkiresi Amasya kadısı Ali Rızâ tarafından 9 Mart 1915 tarihinde aslına mutabık olarak onaylanmıştır.¹²¹

Meşihat Arşivinde Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi'nin Amasya'da Canikli Mehmed Efendi diye de bilinen Seyyid Mehmed Hamdi Çarşambavî el-Amâsî'den aldığı 10 Receb 1309/9 Şubat 1892 tarihli icâzetnâmesi bulunmaktadır. Bu icâzetnâmenin başında hamdele, salvele ve ilmin faziletiyle ilgili ayet ve hadislere yer verilmiştir. Akabinde icâzet veren hocaların silsilesi sıralanmıştır. İcâzetnâmedeki hocaların silsilesini tablo halinde şöyle verebiliriz:

Tablo 6. Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi'ye ait icâzetnâmedeki hocaların silsilesi¹²²

- ¹¹⁴ Bununla İmâm Birgivi'nin (öl. 981/1573) nahiv hakkındaki *İzhârü'l-esrâr* adlı eserine Kuşadalı Mustafa b. Hamza'nın (Adalı'nın) (öl. 1085/1674?) yazmış olduğu *Netâicü'l-efkâr* adlı şerh kastedilmektedir. bk. İsmail Durmuş, "Adalı, Şeyh Mustafa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1/347.
- ¹¹⁵ Bu ifadeyle İzzeddin ez-Zencânî'nin (öl. 660/1262?) *İzzî* ismiyle bilinen sarf kitabına Sa'düddîn et-Teftâzânî'nin (öl. 792/1390) yazdığı *Şerhu Tasrifî'z-Zencânî* adlı şerh kastedilmiş olsa gerektir. bk. Şükrü Özen, "Teftâzânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/299-308.
- ¹¹⁶ Osmanlı medreselerinde kıraat alanında İbnü'l-Cezerî'nin (öl. 833/1429) genelde *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*, *Nihâyetü'l-Berera* ve *ed-Dürre* gibi eserleri okutulmuştur. bk. Süleyman Kablan, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kıraat İlimi", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2022), 511-530.
- ¹¹⁷ Ahlâk alanında yazılan Farsça bir eserdir. bk. *Nasihatü'l-Hükemâ* (Konya: Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, Yusuf Ağa Kütüphanesi, YB00008563/2), 1-24.
- ¹¹⁸ Nasihat türünde Ferîdüddîn Attâr'a (öl. 618/1221) nispet edilen *Pendnâme* adlı bir eser vardır. bk. Ferîdüddîn Attâr, *Pendnâme* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Cahit Öztelli, 00183), 1-35.
- ¹¹⁹ Ebû Muhammed Sa'dî Müşerrifüddîn Şîrâzî'nin (öl. 691/1292) *Gülistân* adlı bir eseri vardır. bk. Sa'dî Şîrâzî, *Gülistân* (Konya: Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler Basma, BB0000003442), 1-234.
- ¹²⁰ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0683-02, 1.
- ¹²¹ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0683-02, 4.
- ¹²² MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0683-02, 3.

Süleymân Sadeddîn Şevki Efendi (kendisi)		
Canikli Mehmed Efendi diye de bilinen es-Seyyid Mehmed Hamdi Çarşambavî el-Amâsî el-Hâc Mustafâ eş-Şirvânî en-Nakşibendî el-Hâlidî el-Halvetî Siracüddîn İsmâil eş-Şirvânî en-Nakşibendî el-Hâlidî (Silsile bundan sonra 2 kola ayrılır.)		
Yahyâ el-Mervezî	Evlîyâzâde eş-Şeyh Abdurrahman el-Erzincânî	
eş-Şeyh Muhammed el- Kezberî	Ebû'l-Hayr es-Seyyid Muhammed Emîn el-Hâdimî	
Abdurrahman el-Kezberî	Babası Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî	
eş-Şeyh Muhammed el-Mekkî	(Bundan sonra silsile 2 koldan devam eder.)	
el-İmâm el-Muammer el- Mekkî	Babası Mustafâ el-Hâdimî	Ahmed b. Muhammed el-Kâzâbâdî
eş-Şeyh Ahmed el-Yemenî	Muhammed et-Tarsûsî	Şeyhülislâm Muhammed b. Hamza et- Tefsîrî el-Ayıntâbî es-Sivâsî
Yahyâ b. Mükerrrem et-Taberî	Muhammed b. Ali el- Kâmilî	Molla Ali el-Gûrânî
dedesi Muhibbüddîn et- Taberî	Hayruddîn er-Remlî	eş-Şeyh Abdullah el-Cezerî
el-Burhân İbrâhîm	Ahmed b. Abdul'âlî	Ahmed el-Müncel
eş-Şeyh Abdurrahman el- Fergânî	Babası Şeyhülislâm	el-Mirzâcan eş-Şirâzî
Abdurrahman el-Fârisî el- Fergânî	Zekeriyyâ el-Ensârî	Cemâlüddîn Mahmûd eş-Şirâzî
Ahmed el-Ebdâl el-Gurâbî	İbn Hacer el-Askalânî	Ebû Saîd Celâlüddîn Muhammed
Lokmân Yahyâ	Burhanüddîn İbrâhîm	Es'ad ed-Devvânî es-Siddîkî
el-İmâm Muhammed b. Yûsuf	Allâme İbni Şahne	Muhyiddîn el-Kûşkenârî
el-Ferîrî	Siracüddîn ez-Zebîdî	es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî
el-İmâm Muhammed b. İsmâil	Ebû'l-Vakt Abdülevvel	Mubârekşâh el-Buhârî
b. İbrâhîm el-Buhârî	Ebû'l-Hasan Abdurrahman	Kutbüddîn Muhammed er-Râzî
	Abdullah es-Serahsî	Allâme Kutbüddîn eş-Şirâzî
	Muhammed b. Yûsuf el- Ferîrî	Nasîrüddîn Muhammed et-Tûsî
	Muhammed b. İsmâil el- Buhârî	Ebû Bekir b. Ömer el-Kâtib el-Kazvînî
		el-İmâm Fahrüddîn er-Râzî
		Kemâlüddîn Ebû Nasr Ahmed b. Zeyd es-Semnânî
		Muhammed b. Yahyâ en-Nisâbü'rî
		el-İmâm el-Gazzâlî et-Tûsî
		İmâmü'l-Haremeyn Abdülmelik b. Abdullah el-Cüveynî
		Babası el-İmâm Ebû't-Tayyib Sehl b. Muhammed es-Sa'lûkî
		Ebû İshâk İbrâhîm el-Mervezî
		Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ömer b. Süreyc el-Bağdâdî
		Ebû'l-Kâsım Osman b. Saîd el-Enmâtî
		Ebû İbrâhîm İsmâil el-Müzenî
		el-İmâm Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'î
		Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî
		İmâm-ı Azâm Ebû Hanîfe
		Hammâd b. Süleymân
		İbrâhîm en-Neha'î
		Alkame b. Kays
		Ebû Abdurrahman b. Esved b. Yezid
		Ebû Abdurrahman b. Abdullah b. Habîb es-Sülemî
		Abdullah b. Mes'ûd
		Ali b. Ebû Tâlib
		Hâtemü'n-nebiyyîn Muhammed el- Mustafâ (s.a.s)

Canikli Mehmed Efendi icâzetnâme verdiği talebesi Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi'ye çeşitli nasihatlerde bulunmuştur. Bu nasihatler özetle şöyledir:

- Önce nefsimde sonra sana Allah'a karşı takvâli olmayı tavsiye ederim. Çünkü en hayırlı azık takvâdir. Ahiret hayatı daha hayırlı ve daha ebedî olandır.
- İman çıplaktır. Onun elbisesi takvâ, ziyneti hayâ ve en güzel meyvesi ise ilimdir.
- Nefsimde ve sana Allah'a taati/Allah'ın emirlerine uymayı tavsiye ederim. Çünkü taat en büyük ibadettir.
- İlim meclislerine devam etmeni, buradaki ilmî müzakereleri aksatmamanı ve ilminle amel etmeni tavsiye ederim. Çünkü amel ilmin meyvesidir. İlim talimi haşyettir. İlim talep etmek ibadettir. İlme devam etmek ve ilim okumak tesbihtir. İlimden bir bahis öğrenmek cihattır. Onu bilmeyene öğretmen sadakadır. Ehli için ilim öğretmen gurbettir/Allah'a yaklaşmaktır. İlim tek başına bir dosttur. İlim; garipler, dostlar ve Allah'a yakın olanlar nezdinde bir vezir, mutlu ve zor zamanlarda bir delil ve yalnızlıkta bir arkadaşdır.
- Kitap ve sünnete sarılmanı, ilmî ve amelî vazifelerle meşgul olmanı, özellikle teheccüd, Evvabîn ve Duhâ namazlarını kılmanı tavsiye ederim. Eyyâm-ı biyyede, pazartesi ve perşembe günlerinde ve bir gün yenildiği bir gün oruç tutulduğu eyyâm-ı Dâvûd'da oruç tutmanı öğütlerim.
- Hz. Peygamber'in: "Dünyada bir garip veya yolcu gibi ol. Kendi nefsinin kabir ehlinden say." ve "Sana gelmeyene git, sana zulmedeni affet, sana kötülük edene sen iyilik et." hadisleriyle amel et.
- Nezaketli, mülayim, yumuşak huylu, güler yüzlü, halim ve mütevazı ol. Eziyet edene tahammül et. Kötülük edene iyilik et. Aslandan kaçır gibi dünya ehlinden kaç. Dünya ehline karşı müstağni ol. İhtiyaçlarını onlara arz etme. Bu aceleyle sana söylenen gayet özet bir nasihattir. Özet seni tafsilata götürecektir.¹²³

8.Hâfız Ali Efendi

Hâfız Ali Efendi Amasya müderrislerindedir. Meşihat Arşivinde tercüme-i hâl varakası bulunmadığı için hakkında fazla bir malumat yoktur. Ancak 15 Nisan 1917 tarihli belgede onun Amasya'daki Mehmed Paşa Medresesi'nde müderrislik yaptığı ve kendisine 100 kuruş maaş tahsis edildiği ifade edilmektedir. Söz konusu belgede Ankara müderrislerinden Kütükçüzâde Hacı Rıfat Efendi'nin vefatından sonra aldığı 250 kuruş maaşın 100 kuruşunun Ankara'nın Rüstem Nal Mahallesi'nde oturan ulemadan Günyüzâde Mehmed Emîn Efendi'ye ve 100 kuruşunun Amasya'da Mehmed Paşa Medresesi'nde müderris olan ulemadan Hâfız Ali Efendi'ye tahsis edilmesinden ve kalanının da şimdilik mevkuf tutulmasından bahsedilmiştir.¹²⁴

¹²³ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 0683-02, 3-4.

¹²⁴ MŞH, *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*, No. 4357-01, 1-3.

Sonuç

İltekin Gazi tarafından 1075 yılında fethedilen Amasya kısa sürede Anadolu'nun gözde şehirlerinden bir haline gelmiştir. Gerek Selçuklu gerekse Osmanlı döneminde Amasya, medreseleri ve müderrisleriyle bölgenin en önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri olma vasfını korumuştur. II. Abdülhamid Han döneminde müderrislerin de dâhil olduğu ilmiye sınıfının sicil bilgileri kayıt altına alınmış ve İstanbul'daki Meşihat Arşivinde toplanmıştır. Bu arşivde Amasya müderrisleriyle ilgili önemli belgelere ulaşılmıştır. Böylece bu çalışmada Amasya müderrislerinden Seyyid Hacı Mehmed, Abdülaziz Efendi, Zana'vîzâde Mehmed Emîn Efendi, Ahmed Hilmi Efendi, Mustafa Tevfik Efendi, Muharrem Efendi, Süleyman Sadeddîn Efendi ve Ali Efendi'nin sicil bilgileri değerlendirilmiştir. Bunlardan beşi Amasya'da, ikisi Amasya dışında doğmuş, birinin ise doğum yeri bilgisine ulaşılamamıştır. Seyyid Hacı Mehmed Efendi, Amasya ve İstanbul medreselerinde eğitim görmüştür. Çorum, Tokat, Bandırma, Lofça, Vidin, Mahmut Paşa, Galata ve Amasya naipliği yapmıştır. Hemşin'de doğan Abdülaziz Efendi ilim tahsili için Amasya'ya gelmiştir. Burada Yakup Paşa Medresesi'nde Hacı Mustafa Efendi'den, Hacı İsmâil Şirvânî Efendi'den, Sâdık Efendi'den ve Mîr Hasan Şirvânî Efendi'den dersler almıştır. Balkanlarda, İstanbul'da ve Amasya'da ilim tahsil eden Zana'vîzâde Mehmed Emîn Efendi, daha sonra Edirne müderrisi ve Amasya Ticaret Mahkemesi başkanı olarak görev yapmıştır. Merzifon ve Amasya'da medrese eğitimini tamamlayan Ahmed Hilmi Efendi, Amasya Müftüsü Osman Hilmi b. Hacı Mehmed Efendi'den icâzetnâme almaya hak kazanmıştır. Amasya'nın Köprü kasabasında doğan Mustafa Tevfik Efendi, Amasya Sultan Bayezid Medresesi'nde çeşitli âlimlerden ve Harputî Ali Efendi'den dersler görmüş ve bu kişiden icâzetnâme almıştır. Amasya Pervaz Bey Camii vaizi olan Muharrem Efendi, vaizliğin yanı sıra mektep muallimliği ve 9 yıl Amasya merkez müderrisliği görevini yapmıştır. Ordu Aybastılı Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi, Amasya Doğrakiye Medresesi'nde birçok âlimin rahle-i tedrisinden geçmiş ve nihayetinde Canikli Mehmed Efendi'de eğitimini tamamlamıştır. Hâfız Ali Efendi, Amasya Mehmed Paşa Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. İncelenen müderrisler arasında Ahmed Hilmi Efendi, Amasya Mehmed Paşa Camii'nde; Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi ise Amasya Doğrakiye Medresesi'nde talebe-i ulûma dersler vererek öğrenciler yetiştirmişlerdir. Süleyman Sadeddîn Şevki Efendi, okutup mezun ettiği öğrencilerine 1908 yılında icâzetnâme vermiştir. Mustafa Tevfik Efendi, Amasya'da dersler verdiği dönemde medreselerde okutulan çeşitli eserlere şerhler, hâşiyeler, ta'likât ve izâhât yazmıştır.

Amasya müderrislerinden icâzetnâme veren Harputî Ali Efendi, Canikli Mehmed Efendi, Mîr Hasan Şirvânî Efendi ve Osman Hilmi b. Hacı Mehmed Efendi'nin icâzetnâmeleri incelendiğinde icâzet silsilesindeki hocaların Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî'de birleştiği tespit edilmiştir. Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî'den sonraki silsilenin ise iki ana koldan devam ettiği görülmüştür. Bu kollardan biri İmâm Buhârî'ye çıkmakta diğeri ise Ebû Hanîfe'ye dayanmaktadır. Bu da Amasya medreselerinde hadis ilminde İmâm Buhârî'nin ve fıkıh ilminde Ebû Hanîfe'nin derin bir tesiri ve otoritesi olduğunu göstermektedir. Amasya medreselerinde Osmanlı dönemi klasik medrese eğitimi uygulanmıştır. Bu anlamda ulûm-ı âliye (sarf, nahiv, lügat ve belâgat gibi alet ilimleri) ve ulûm-ı 'âliye (fıkıh, tefsir, hadis ve kıraat gibi dinî yüksek ilimler) okutulmuştur. Fıkıhta *Halebî*, *Kudûrî* ve *Mültekâ*, *Gurer* ve *Durer*'in, hadis alanında Birgivî ve Dâvûd-i Karsî'nin ve akâid ilminde Ömer en-Neseffî'nin eserlerinin okutulmasına ağırlık verildiği gözlemlenmiştir. Okutulan dersler açısından ele alınacak olunursa Amasya medreselerinde Hanefî-Matûrîdî merkezli ehl-i sünnet çizgisinde bir eğitimin yapıldığını söylemek mümkündür. İcâzetnâmelerde hocaların talebelerine dinî, ahlâkî, sosyal ilişkiler ve eğitim metodlarıyla ilgili önemli tavsiyelerde ve nasihatlerde buldukları ve bu nasihatlere hassasiyet gösterildiği tespit edilmiştir.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared

that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder / The author declare that have no competing interests.

Kaynakça

- Abdizâde Hüseyin Hüsameddîn. *Amasya Tarihi*. İstanbul: Hikmet Matbaası, 1330/1912.
- Ahmed Cevdet Paşa. *Târîh-i Cevdet*. Dersaadet: Matbaa-i Osmâniye, 1309/1892.
- Akgündüz, Ahmet. "Dürerü'l-hükkâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/27-28. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Akpınar, Cemil. "Dâvûd-i Karsî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/29-32. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Alkan, Mustafa. "Softa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/342-343. İstanbul, TDV Yayınları, 2009.
- Altıkulaç, Tayyar. "İbnü'l-Cezerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/551-557. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Âmidî, Abdulvahhâb b. Hüseyin b. Veliyyüddîn. *Şerhu'l-Velediyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat, 00553-001, 1-116.
- Anay, Harun. "Devvânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/257-259. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Âşıkpaşazâde. *Tevârîh-i Âl-i Osman Âşıkpaşazâde Tarihi*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332/1914.
- Attâr, Ferîdüddîn. *Pendnâme*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Cahit Öztelli, 00183, 1-35.
- Aydın, Cengiz. "Ali Kuşçu". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/408-410. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Aydın, İbrahim Hakkı. "Molla Fenârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/247-248. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Bayraktar, Mehmet Faruk. "Zernûcî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/142-143. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Bebek, Adil. "Hayâlî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/3-5. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Bingöl, Abdulkuddüs. "İsâgücî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/488-489. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Birgivî, *el-'Avâmil*. İstanbul: y.y., 1325/1908.
- Borsbuğa, Mustafa - Borsbuğa, Coşkun. "İrade-ı Cüz'iyeye ve İnsan Fiilleri Hakkında Bir Risale ve Haşiyesi: Mûsâ b. Abdullah el-Pehlevânî Et-Tokâdî'nin "el-İhtimâlâtü'l-Vâki'a Fî Ef'âli'l-'ibâd" Adlı Risalesi ve Ali B. Muhammed b. Hasan er-Rizevî'nin 'Hâşiyeye 'alâ Risâleti'l-İhtimâlâtü'l-Vâki'a fî Ef'âli'l-'ibâd' Adlı Haşiyesi". *ATEBE* 4 (2020), 57-100.
- Cürçânî, Abdülkâhir. *el-'Avâmilü'l-Mi'e*. nşr. Enver b. Ebî Bekr eş-Şeyhî ed-Dâgistânî. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2009.
- Çakır, Mehmet. "Binâü'l-Ef'âl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/179. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Çobanoğlu, Kevser. *Anadolu Selçuklu Dönemi Amasya Medreseleri*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât*. haz. Abdülkadir Özcan. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.
- Demir, Halis - Sarıçam, Kevser Çobanoğlu. "Anadolu Selçuklu Dönemi Amasya Medreseleri". *Gök Medrese İlahiyat Araştırmaları* 11. ed. Nevzat Y. Aşıkoğlu- Mustafa Mücahit. 207-236. Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2022.
- Demirayak, Kenan. "Kasîdetü'l-Bürde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/566-568. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Demirayak, Kenan. "el-Maksûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/453. İstanbul: TDV Yayınları, 23.
- Demirayak, Kenan. "Merâhu'l-Ervâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/165-166. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Devvânî, Celâlüddîn. *Şerhu'l-'Akâ'idü'l-'Adûdiyye*. İstanbul: Matbaa-i el-Hac Muharrem Efendi el-Bosnevî, 1290/1874.
- Doğanbaş, Muzaffer. *Sanatsal ve Kültürel Boyutlarıyla Amasya*. Ankara: İnkansa Ofset, 2003.

- Dursun, Yasin. *Koca Râgıb Paşa'nın Arûz Risâlesi Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Durmuş, İsmail. "İsferâyîni, İsâmüddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/516-517. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Durmuş, İsmail. "el-Emsile". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/166-167. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Durmuş, İsmail. "el-Avâmilü'l-mie". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/106-107. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Durmuş, İsmail. "Adalı, Şeyh Mustafa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/347. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sabit. *el-Fıkhu'l-Ekber*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 01053-012, 95-98.
- Elmalı, Hüseyin. "İzhârü'l-Esrâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/253-254. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Emiroğlu, İbrahim. "Mantık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/18-28. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Er, Fuat. *XV. ve XVI. Yüzyılda Amasya*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Evlîyâ Çelebi. *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. haz. Zekeriya Kurşun - Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Furat, Ayşe Zişan. "Klasik Dönem Osmanlı Medreselerinde Tedris Usulü". *Osmanlı Medreseleri: Eğitim, Yönetim ve Finans*. ed. Fuat Aydın vd. 121-141. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2019.
- Gölcük, Şerafettin - Yurdagür, Metin. "Gelenbevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/552-555. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Görgün, Tahsin. "İcî, Adudüddîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/410-414. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Hakverdioğlu, Metin. "Anadolu'yu Aydınlatan Şirvânîler ve Amasya'daki Şirvânî Şairler". *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD) Amasya Özel Sayısı (2022)*, 129-155.
- Halebî, İbrâhîm b. Muhammed. *Mültekâ'l-Ebhûr*. Bursa: Bursa İnebey Kütüphanesi, Genel, 4214, 1-94.
- Has, Şükrü Selim. "Halebî, İbrâhîm b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/231-232. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Hızlı, Mefail. "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2008), 25-46.
- Hüseyiniyye. İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, B7888/11, 141-146.
- İcî, Adudüddîn. *er-Risâletü'l-Vaz'ıyye*. Bursa: Bursa: Bursa İnebey Kütüphanesi, Hüseyin Çelebi, 942/3, 68-70.
- İhsanoğlu, Ekmeleddîn. "Osmanlı Medrese Tarihçiliğinin İlk Safhası (1916-1965) -Keşif ve Tasarlama Dönemi-". *Bellekten* 64/240 (Ağustos 2000), 541-582. <https://doi.org/10.37879/bellekten.2000.541>.
- İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi (MŞH). *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*. No. 0681-01, 1-5; No. 0682-01, 1-6; No. 0249-37, 1-5; No. 0683-02, 1-7; No. 0886-02, 1-3; No. 4060-01, 1-6; No. 4357-01, 1-3; No. 0065-11, 1.
- İpşirli, Mehmet. "Medrese (Osmanlı Dönemi)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/327-333. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- İpşirli, Mehmet. "İlmiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/141-145. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- İpşirli, Mehmet. "Nâib (Osmanlılar'da)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/312-313. İstanbul, TDV Yayınları, 2006.
- Kablan, Süleyman. "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kıraat İlmi". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2022), 511-530.

- Kallek, Cengiz. "Kudûrî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/321-322. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Kanbur, Aysun - Kabur, Engin. "Medreselerde Eğitim, Yönetim ve Organizasyon Faaliyetleri: Amasya Medreseleri Açısından Bir Değerlendirme", *I. Amasya Araştırmaları*. ed. Yavuz Bayram. 1267-1291. Amasya: Amasya Valiliği Yayınları, 2007.
- Kandemir, M. Yaşar. "Kâdî İyâz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/116-118. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kandemir, M. Yaşar. "eş-Şifâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/134-138. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kandemir, M. Yaşar. "Mukaddimetü İbni's-Salâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/121-124. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Kavri, Serap. *Amasya Sancağı'nda İmar Faaliyetleri (1839-1914)*. Amasya: Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Kertil, Fatih. *Büyük Selçuklu Döneminden Osmanlı Yönetimine Kadar Amasya Tarihi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Kılıç, Hulusi. "el-Kâfiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/153-154. İstanbul, TDV Yayınları, 2001.
- Kılıç, Orhan. "Osmanlı Dönemi İdari Uygulamalar Bağlamında Şehzadelerden Mutasarrıf Paşalara Amasya Sancağı'nın Yönetimi", *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 1. Kitap*. Amasya: Amasya Valiliği, 2007.
- Kadı İyaz. *Şifâ-i Şerif Şerhi*. çev. M. Yaşar Kandemir. İstanbul: Tahlil Yayınları, 2023.
- Kinal, Füzûzan. *Eski Anadolu Tarihi*. Ankara: y.y., 1962.
- Koca, Fatih. "Amasya Mûsikî Cemiyeti ve Büyükağa Medresesi'nin Amasya Dinî Mûsikîsine Katkısı". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (Haziran 2016), 127-137. <https://doi.org/10.18498/amauidf.251531>.
- Koca, Ferhat. "Mir'âtü'l-Usûl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/148. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Koçyiğit, Fazilet. "Amasya Gökmedrese Camii Üzerine Bir Değerlendirme". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/35 (2014), 423-431.
- Mağnisî, Mahmûd b. Hasan. *Muğni't-tullâb şerhu İsbâğüci*. İstanbul: Haşimi Yayınevi, 2015.
- Maksud, Mecmuat'üs-Sarf*. İstanbul: Şifa Yayınevi, 2010.
- Martı, Huriye. "et-Tarîkatü'l-Muhammediyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/106-108. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Molla Hüsrev. *Mirkâtü'l-Vusûl İlâ İlmî'l-Usûl Mir'âtü'l-Usûl Fî Şerhi Mirkâtî'l-Vusûl*. çev. Davut İltaş. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2024.
- Muallim Nâcî. *Lugat-ı Nâcî*. İstanbul: Asr Matbaası, 1322/1905.
- Nasîhatü'l-Hukemâ*. Konya: Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, Yusuf Ağa Kütüphanesi, YB00008563/2, 1-24.
- Neşrî, Mehmed. *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşrî Tarihi*. haz. F. Reşit Unat - M. Altay Köymen. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1949.
- Okumuş, Ejder. "Evliya Çelebi'ye Göre Amasya'da İlim ve Ulema". *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı - II*. 297-307. Amasya: Amasya Üniversitesi, 2017.
- Özel, Ahmet. "Zencânî, İzzeddîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/253-254. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Pehlevânî, Mûsâ Efendi b. Abdullâh et-Tokâdî. *er-Risâletü'l-kıyâsiyye*. Ankara: Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar, 06 Mil Yz A 1464/4, 30b - 31b.
- Pehlivan, Necmeddîn. "Saçaklızâde'de Mu'allil". *Felsefe Dünyası* 57 (2013), 185-198.
- Sarioğlu, Hüseyin. "Râzî, Kutbüddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/485-487. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- "Siyâlkûtî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 7 Nisan 2024. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/siyalkuti>

- Şaban, İbrahim. "19. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinin Belagate Dair Eserleri". *Şarkiyat Mecmuası* 13 (2011), 119-134.
- Şahin, İlhan – Emecen, Feridun "Amasya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/1-4. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Şensoy, Sedat. "Ta'likât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/508-510. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Şîrâzî, Sa'dî. *Gülistân*. Konya: Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler Basma, BB0000003442, 1-234.
- Tâhir. *Hâkâiku'l-Beyân*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Zühdü Bey, 00595, 1-14.
- Tuncel, Yakup. *Amasya Şer'iyye Sicili*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Türker, Yusuf. *Sâçaklı-zâde'nin "Tahrîrü'l-kavânîni'l-mütedâvile min 'ilmi'l-münâzara" Adli Eserinin Tahkiki, Tercümesi ve Konuları Bakımında İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Özcan, Tahsin. "Saçaklızâde Mehmed Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/368-370. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Özel, Ahmet. "Ali el-Kârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/403-405. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Özen, Şükrü. "Teftâzânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/299-308. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Özervarlı, M. Sait. "el-Emâlî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/73-74. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Unan, Fahri. "Mevleviyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/467-468. Ankara, TDV Yayınları, 2004.
- Uzun, Mustafa İsmet. "Bihîştî Ramazan Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/145-146. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Uzundal, Edip. *Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde Amasya Sancağı (Sosyal, Ekonomik, İdarî ve Demografik Yapı)*. Tokat: Gaziosman Paşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Ülger, Nevzat. "Harput'ta Yetişen İlim Adamları (Yukarışehir'in Işık İnsanları)". *Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu Bildiriler*. 1/381-395. Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2016.
- Varol, Gözde Birsal. *XIX. ve XX. Yüzyıla İntikal Eden Amasya Medreseleri*. Amasya: Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Akâidü'n-Neseffî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/217-219. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Beyzâvî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/103-104. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Yayla, Mustafa. "Hâdimî, Ebû Saîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/24-26. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Yüksel, Emrullah. "Birgivi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/191-194. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Zencânî, İzzeddîn. *el-İzzî Fi't-Tasrîf, (Mecmû'atu es-sarf)*. Diyarbakır: Mektebetu Seyda, 2014.